

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XI

Kasım 1995

Sayı: 33

LONDRA KONFERANSI ve TÜRKİYE MESELESİNİN CEREYAN-I MÜZAKERATI

Doç. Dr. İZZET ÖZTOPRAK

ÖNSÖZ

"LONDRA KONFERANSI ve TÜRKİYE MESELESİNİN CEREYAN-I MÜZAKERATI" adlı 38 sayfalık eski Türkçe metin 15 Mayıs 1337 (1921) tarihinde Matbuat Hülâsaları No. 5 olarak Ankara'da Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda basılmıştır. Lâtin harflerine çevirisi ile birlikte değerlendirilişini yayınladığımız bu metnin dışında "Matbuat Hülâsaları" adı altında birçok yayının dışında "Matbuat-ı Ecnebiye Hülâsaları" adlı derginin de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından çıkarılmış olduğunu biliyoruz. Bu örgütü, kuruluş ve görevlerine ilişkin fazla ayrıntıya girmeksizin tanıtmaya çalışacağız.

Atatürk, 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nı kurmuş, bu örgütün çalışmaları o günler için birinci derecede önem taşıyan iki nokta üzerinde toplanmış bulunuyordu:

1- Türk kamuoyunu yanlış yerlere sürükleyerek, ulusal birliği tehlikeye düşürmek amacıyla içten ve dıştan yapılmakta olan kışkırtma ve yalanlara karşı ulusu uyanık tutmak.

2- Ulusal kurtuluşu sağlamaya yönelik karar ve girişimleri halka zamanında bildirmek.

Anadolu Ajansı, kuruluşundan 7 Haziran 1920 yılına değin görevini elde-

ki olanaklar ölçüsünde yerine getirmiş, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kurulmasıyla bu örgüte bağlanmıştır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin çalışmalarında şu hususları göz önünde tutması benimsenmişti: "Harice karşı milletin âmâl ve metalibini tanıtmaya ve davamızın meşruiyetini ispata çalışmak ve dahilde milletin efkarını aynı noktada tevhit etmek üzere her vasıttan istifade ederek mütemadiyen tenvir ve irşad ile meşgul olma". Bunları yapabilmek için bu örgüt; Avrupa basını arasında ulusal ve yasal hakkımızı savunmaya yönelik yayın faaliyetinde bulunacak, dünya basınına sürekli inceleme ve izlemeyle gelişmeleri anlamaya çalışacak, ülke içinde zamanın gerekli kıldığı düşünsel ve psikolojik bilgiyi sağlamak için her türlü araçlardan yararlanarak uyarma görevini yerine getirecek, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler yayınlatacak, Türk ve İslâm dünyasını ilgilendiren sorunlar hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir broşürler yazdıracak, her tarafta muhabirler bulunduracaktı. Böylece bu kuruluş yalnız basın işlerinin bağlı örgüt olmakla kalmıyor, dış ve iç yayınlar, uyardılar, istihbarat ve propaganda gibi son derece önemli işleri de yükümlenen merci durumuna geliyordu.

İşte bizim burada eski Türkçe harflerden bugünkü Türkçe'ye çevirerek yayına hazırladığımız LONDRA KONFERANSI ve TÜRKİYE MESELESİNİN CEREYAN-I MÜZAKERATI adlı metin Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin yukarıda işaret ettiğimiz görevleri içerisinde yapmış olduğu yayınlardan biri olarak mütalâa edilmelidir.

Metnin lâtin harflerine çevirisinden önce; onun içeriği olan Londra Konferansı'yla ilgili kısa bir bilgi ile birlikte, bu konferansı konu edinen kimi yerli ve yabancı yayınların yer aldığı "Giriş", bölümü yazmayı uygun gördük. En son kısma da yayınladığımız metnin içeriğine ilişkin kısa bir tanıtım ağırlıklı değerlendirme ve "Ekler" koyduk.

GİRİŞ

21 Şubat - 12 Mart 1921 tarihleri arasında çalışmalarını sürdürmüş olan Londra Konferansı hakkında kısa-tanıtıcı bir bilgi aktarımından önce, böyle bir konferansın toplanmasına neden olan gelişmeleri belirtmek gerekmektedir.

1920 Ağustos ayı sonlarıyla Eylül ayı başlarında Türk - Ermeni sorununa İtilâf Devletleri ve Bolşevikler etkili bir engellemede bulunabilecek ve

Türkler'in Ermenistan'a karşı yapacağı askerî girişimi önleyebilecek bir durumda değildi. Bu sorunun çözülmesi Ankara Hükûmeti açısından da ivedilik kazanmıştı. 1920 Eylülünde başlayan Türk-Ermeni savaşı çeşitli aşamalardan sonra, bilindiği gibi 2/3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması'nın yapılmasıyla son bulmuştu. Bu antlaşma ile Ermenistan devleti zararsız hâle getirilirken, Doğu Anadolu bölgesinde bağımsız bir Ermenistan kurulması hakkındaki ümit ve projeler suya düşmüştü. Doğu sorunu belirli bir ölçüde çözüme kavuşturulmuş oldu.

Öte yandan Doğu'daki bu gelişmeler yaşanırken, Batı'da da İtilâf Devletleri temsilcileriyle Tevfik Paşa Hükûmeti'nin girişimleriyle 5 Aralık 1920 tarihinde Bilecik'te İstanbul Hükûmeti'yle, Ankara Hükûmeti'ni temsilen heyetler görüşmelerde bulunmuşlardı. Bu görüşmelerden İtilâf Devletleri bakımından umulan Sevr koşullarının uygulanabilirliğini sağlayacak bir ortamın Anadolu'da oluşturulmasını gerçekleştirmekti. Buna en büyük engeli o güne değin Batı'dan Yunan, Doğu'dan Ermeni ve Güney'den Fransız saldırılarıyla ortadan kaldırılamamış olan "Mustafa Kemal" olgusu oluşturuyordu. Bu durumda bir de görüşmeler yolu denenecek Ankara, İstanbul'a bağlanmaya çalışılacaktı. İşte Batı dünyası Bilecik görüşmelerine böyle bakmıştı; fakat düşünülen elde edilememiştii.

14 Kasım 1920'de yapılan Yunan seçimleriyle iktidara kralcılar gelmiş, İtilâf Devletleri'nin 3 ve 8 Aralık 1920 tarihli notalarına karşın Aralık başında yapılan genel oylama neticesinde Konstantin ülkesine dönmüştü. Kral Konstantin ve yeni Yunan Hükûmeti'nin Başkanı Rallis İtilâf Devletleri'ne karşı Sevr Antlaşması'nın kendilerine verdiği yükümlülüğü yerine getirmekten yoksun olmadıklarını göstermek ve onların güvencesini yeniden sağlamak için askerî saldırıda bulunmaya karar vermişlerdi. Bunun neticesinde 6-11 Ocak 1921 tarihleri arasında I. İnönü Savaşı cereyan etmiş, Ankara Hükûmeti'nin henüz yeni oluşturduğu düzenli ordusu Yunanlılar karşısında başarılı olmuştu.

Londra Konferansı'nın toplanması yolunda Türkiye dışında cereyan eden bir diğer gelişmeye, Ocak 1921'de Fransa'da yapılan seçimlere değinmek gerekiyor. Bu seçimlerin sonucunda 16 Ocak 1921'de Aristidi Briand başbakan olmuştu. Yeni başbakan 20 Ocak 1921 tarihinde Fransız Mebuslar Meclisi'nde yaptığı konuşmada Türkiye ile ilgili olarak yapılması istenen barışın gerçekleşmesinin ivedilik gösterdiğine değinerek, ortaya çıkan uluslararası yeni

durumun Doğu Sorunu'nu çözmek üzere bağlaşıklarıyla dostça görüşmelerini sürdürmelerini gerekli kıldığını belirtmişti.

25 Ocak 1921 tarihinde toplanan Paris Konferansı'nın ikinci gününde alınan karara göre, 21 Şubat 1921'de Londra'da İtilâf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir konferans toplantıya çağrılacaktı. Bu konferans Doğu Sorunu'nu çözüme kavuşturmak için Yunan ve Türk temsilcilerini dinleyecekti. Bu karar Briand tarafından 26 Ocak 1921'de Atina ve İstanbul hükümetlerine bildirilmişti. İstanbul Hükümeti Ankara Hükümeti ile birlikte Türkiye'yi temsil edecek bir kurulun oluşturulmasını kararlaştırmakta özgür olacaktı. Ankara Hükümeti'ne konferansa katılma önerisi İstanbul Hükümeti'nce yapılacaktı. Bu hususla ilgili olarak Tefvik Paşa Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında yoğun bir yazışma sözkonusu oldu. Sadrazam Tefvik Paşa, 27 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta kendisinin veya yetkili temsilcilerinin Londra'ya gidecek olan Osmanlı heyetine katılmasını istiyordu. Bu yazışmalar bir süre devam etti. İstanbul Hükümeti'nin amacı Anadolu'yu eskiden olduğu gibi İstanbul'a bağlamaktı; Ankara Hükümeti'nin amacı ise, Türkiye ile ilgili her çeşit sorunun çözümü hususunda ve Türkiye'nin geleceğini belirleme konusunda tek-meşru bağımsız kuvvetin TBMM olduğu idi.

Ankara, müttefikler tarafından çağrıldıkları takdirde konferansa katılmayı kararlaştırmış ve bir heyet bile seçmişti. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki bu heyetin üyeleri Cami, Yunus Nadi, Hüsrev ve Zekâi beylerden oluşuyordu. İstanbul Hükümeti'nin delegeleri ise Sadrazam Tefvik Paşa ile Mustafa Reşid ve Osman Nizami paşalardan meydana gelmişti. Londra Konferansı'na Türkler'in davet edilmesinden amaç Sevr Antlaşması'nın bazı hususlarının değiştirilmesi idi. Oysa, Anadolu Misak-ı Millî'yi esas alacaktı, arzulanan bir barışın gerçekleşmesi konferansta savunulan programların bütünüyle farklı olmasından dolayı da mümkün görünmüyordu. Konferansta TBMM açısından elde edilecek tek yarar Misak-ı Millî'nin dünya kamuoyuna tanıtılması olacaktı. Hem Mustafa Kemal'in Bekir Sami'ye verdiği direktifler olsun hem de Fevzi Paşa'nın Millet Meclisi'ndeki açıklamaları olsun, Ankara Heyeti'ne verilecek programın esasını Misak-ı Millî'nin oluşturacağını ortaya koymuştu.

Londra Konferansı ilk toplantısını 21 Şubat 1921'de yaptı; İstanbul delegeleri o günkü toplantıya çağrılmamıştı. Ankara delegeleri de henüz Paris'de

idiler. 23 Şubat 1921 tarihli oturumda hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerinin temsilcileri dinlendi. Londra Konferansı'nun çalışmalarından kalıcı bir sonuç çıkmamıştı.

Ankara Heyeti'nin başkanı Bekir Sami Bey, kendisine verilen yetkilerin dışına çıkarak Fransa, İtalya ve İngiltere ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalamıştır. Bunlar TBMM'ince red edilmiş ve Bekir Sami Bey de istifa etmek zorunda kalmıştır. (Londra Konferansı'nun özeti ve ilk toplantı zaptının bir kısmının aynen aktarıldığı bir eser olarak M. Cemil'in *Lozan I. cild*, İstanbul 1933, s. 404-419, bakılabilir.)

Londra Konferansı'yla ilgili olarak yapılmış olan yerli ve yabancı yayınların görülebilenlerinin tanıtım ve değerlendirilmesine gelince; bilindiği üzere 1919-1927 arası döneme ilişkin en önemli kaynak durumunda olan yayınlardan birisi, kuşkusuz Atatürk'ün *Nutku*'dur. Çoğu kez Büyük Nutuk olarak da adlandırılan bu eserin konumuz olan Londra Konferansı'yla ilgili olarak verdiği bilgilere baktığımızda Tevfik Paşa'nın Paris Konferansı (25 Ocak 1921) kararını bildiren telgrafı ile konuya girildiği görülmekte, bunu Mustafa Kemal ile Tevfik Paşa'nın karşılıklı uzun yazışmaları izlemektedir. Bu arada zaman zaman Mustafa Kemal'in TBMM'inde yaptığı açıklamalar yer almakta; Ankara Meclisi'nin o tarihlerde kabul ettiği Anayasa'ya (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu), onun tarihçesine değinilerek atıfta bulunulmakta, Londra Konferansı'yla ilgili TBMM kararı yer almakta ve konferansa Ankara Heyeti'nin nasıl katıldığı açıklanmaktadır (Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev*, C. II 1920-1927, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1984, s. 745-773).

Londra Konferansı'yla ilgili son derece önemli bir belge, Kültür Bakanlığı'nca yayımlanan "*Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923 C.I*" adlı eserin -eski Türkçe fotokopi ve çevirisiyle birlikte- s. 276-315 arasında yer almış bulunuyor. 46 nolu bu belge Londra Konferansı hakkında Hariciye Vekili Bekir Sami Bey heyeti tarafından Ankara Hükümeti'ne sunulan rapordur. Oldukça uzun olan rapor söz konusu konferans hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Birinci elden kaynak durumunda olan bu raporun bugüne değin yapılan araştırma ve incelemelerde önemiyle mütenasip olarak kullanıldığı söylenemez. Ankara Dışişleri Bakanlığı arşivinin kapalı olduğu düşünülürse, bu belgenin verdiği bilgilerin önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın silâhlı vuruşma dönemi (1918–1922) ve Cumhuriyet Türkiyesi için çok önemli bir kaynak durumunda olan **TBMM Zabıt Cerideleri** ile **TBMM Gizli Celse Zabıtları**'nın Londra Konferansı bakımından Ankara Meclisi'ndeki konuyla ilgili tartışmaları ve farklı görüşleri yansıtmasının ne denli önemli olduğunu belirtmek istiyoruz. Bu kaynakta Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politikalar ile Ankara Meclisi'nin programı arasındaki çelişkileri gözlemek olanaklıdır. Bu hususlar bakımından özellikle Gizli Celse Zabıtları'nın I. cildi dikkate değerdir.

Konumuzla ilgili önemli bir başka kaynağı dönemin gazeteleri oluşturmaktadır. Bunların içerisinde Ankara'nın düşünce ve görüşlerini aksettirmesi bakımından **Hâkimiyet-i Milliye**'yi hemen belirtmek gerekmektedir. Bu gazete ile birlikte İstanbul'da yayınlanmakta olan **İkdam** gazetesinin Londra Konferansı'yla ilgili olarak verdikleri haber ve bilgilerin yanısıra kimi zaman çıkmış başyazıları oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Bu iki gazeteden başka **Vakit**, **İleri**, **Alemdar** gazetelerini de saymak gereklidir. Bu gazetelerin Şubat 1921 başlarından, Mart 1921 sonlarına kadarki sayıları konumuzla ilgilidir. Gazetelerin bu sayıları; Londra Konferansı'na davet konusu, İstanbul ve Ankara Hükûmetleri'nin bu hususla ilgili tutum ve davranışları, Ankara ve İstanbul heyetlerinin seçim konuları ve bunlara verilen yetki hususu, söz konusu konferansa katılım ile görüşme ve gelişmeler hakkındaki haber ve değerlendirmeler bakımından kayda değerdir.

Özellikle belirtmek ve vurgulamak istediğimiz bir diğer kaynak Yunus Nadi'nin **Cumhuriyet** gazetesinde 07.05.1924 – 01.05.1926 tarihleri arasında kaleme almış olduğu "Yeni Gün'den Cumhuriyet'e Kadar" adlı yazı dizisidir. Bu yazı dizisi sadece Londra Konferansı'yla ilgili olmayıp Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan itibaren Türk Kurtuluş Savaşı'nın belirli bir dönemine kadarki gelişmeleri sadece bir anı nakletme biçiminde değil birçok belgeleri ki bunlar arasında kimi resmî yazışmalar vardır, dayalı olarak açıklayan bir çeşit araştırma–inceleme yazısıdır. Yunus Nadi'nin Londra Konferansı'na katılan Ankara heyetinde delege olarak bulunduğu gözönüne alınırsa, bu yazı dizisinin konumuz bakımından ne denli önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

Üzerinde durulması gerekli bir diğer eser İbnül Emin Mahmud Kemal İnal'ın "**Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**", İstanbul 1940–1953, adlı eseridir. Bu eser özellikle İstanbul heyetinin seçimi, konferanstan beklentileri ve

konferans görüşmeleri sırasındaki tutumu açısından değer taşımaktadır. Kullanıldığı kaynaklar bakımından da önem arz etmektedir. Kısa fakat derli-toplu bir bilgi aktarımı açısından dikkati çeken bir diğer eser de Ali Türk-geldi'nin "**Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi**", Ankara 1948 adlı yayını olup, Londra Konferansı s. 136-141 arasında yer almıştır.

M.Cemil tarafından yazılmış olan "**Lozan, Birinci Cilt, İstanbul 1933**" adlı eser, Londra Konferansı bakımından Türkiye'de oldukça fazla kullanılan bir araştırma olup, Birinci Dünya Harbi'nden Lozan'a kadarki dönemi ele almakta, eserde, çeşitli konferans ve antlaşmalarla, dış devletlerin Türkiye politikalarına yer verilmektedir. Londra Konferansı'yla ilgili olarak ilk günlerde toplanan oturumların oldukça geniş özetleri yer almaktadır. Yazar, s. 400-419 arasında adı geçen konferansa ait yaptığı açıklamaları çoğunlukla kendi ifadesiyle "Driyol'un Yunanistan'ın Diploması Tarihi, C. 5'ten" aktarmış görünmektedir.

Yusuf Hikmet Bayur tarafından yazılmış olan "**Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**", Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1973" adlı kitap sadece Londra Konferansı için değil genel olarak dış siyaset bakımından araştırmalarda en çok başvurulan eserler arasındadır. Londra Konferansı s. 78-89 sayfalar arasında yer almış olup, konferansla ilgili bilgilerin kaynağı pek gösterilmemiş, Atatürk'ün **Nutku** ile **Le Matin** gazetesine zaman zaman atıflarda bulunmuştur. Bununla birlikte aktarılan bilgilerin oldukça doyurucu olduğu söylenebilir.

Dış ilişkiler konusuyla ilgili olarak yayınlanan ve çeşitli baskıları yapılan, Londra Konferansı'na da yer vermiş bulunan bir başka tetkik eser de "Mehmet Gönülöbol - Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**", Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1990" adlı çalışmadır. Londra Konferansı'yla ilgili bölüm s. 23-29 arasını kapsamakta olup, kullanılan kaynaklar arasında **Nutuk**, Halide Edip Adıvar'ın **Türkün Ateşle İmtihani** bulunmakta, söz konusu konferansa ait ayrıntılı bilgi için daha önce tanıtımını yaptığımız Bayur'un adı geçen yapıtı ile şu eser gösterilmektedir: Toynbee, **The Western Question in Grece and Turkey**, Boston: Houghton Mifflin Co 1923.

İki mütareke arası gelişmeleri önemli ve yetkin kaynakları oldukça fazla kullanarak dört kitap halinde yazmış olan Selahattin Tansel'in eseri-

nin Londra Konferansı'yla ilgili kısmının tanıtımına gelince; 4. kitabın 35-57. sayfalar arasında geniş bir biçimde ve ağırlıklı olarak yerli kaynakları – bunların arasında zaman zaman arşiv belgelerine de atıfta bulunulmuştur– kullanarak adı geçen konferansa ait tarihî gelişimi açıklayan yazarın dayandığı eserler arasında ilk göze çarpan şunlardır: Atatürk'ün Nutku, Bayur ve M. Cemil'in yukarıda anılan kitapları, yine daha önce tanıttığımız İbnül Emin Mahmud Kemal İnal'ın Osmanlı Döneminde Son Sadrazamlar'ı, TBMM Zabıt Ceridesi ve Ali Türkgeldi'nin Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi'dir.

Dışişleri Bakanlığı'nca resmî yayın olarak çıkarılan kitaplar arasında konumuzla ilgili olarak dikkati çeken eser, "**Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)**"dır. Bu kitabın önemli bir özelliği çoğunlukla belge yayınına dayanmış olmasıdır. Paris Barış Konferansı'ndan Mudanya Mütarekesi'ne değin dönem içerisindeki diplomatik gelişmeleri içeren kitapta konferansla ilgili gelişmeler Nutuk ile Sabahattin Selek'in **Anadolu İhtilali**'ne dayanarak açıklanmıştır. Bu kitapta, hiçbir Türkçe yayında bulunmayan Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı sırasında Fransız, İngiliz ve İtalyanlarla kendi inisiyatifleriyle imzalamış olduğu antlaşmaların metinleri yer almaktadır.

Salahi Sonyel'in önce makale olarak "**Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız (Nisan 1920- Mayıs 1921)**", **Bellekten** Cilt XLV, sayı 177 Ocak 1981" şeklinde yayınladığı daha sonra çıkardığı "**Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Ankara 1986" adlı kitabında yer almış olan çalışmasına gelince; Londra Konferansı'nın İngiliz Dışişleri belgelerine dayanılarak incelendiği en kapsamlı yayınların başında geldiğini söylemek yanlış olmaz. Bu belgelerden sonra yazarın kullandığı önemli bir kaynak Atatürk'ün Nutku olmuştur.

Bilâl N. Şimşir tarafından Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkmış olan "**İngiliz Belgelerinde Atatürk (1918-1938) Cilt 3, Ocak-Eylül 1921** Ankara 1979" adlı eser Londra Konferansı öncesi, konferansa davet, görüşmeler ve öneriler bakımından son derece önemli İngiliz Dışişleri Belgeleri'nin fotokopileriyle birlikte kısa Türkçe özetlerini içermekte olup, birinci dereceden bir tarih kaynağı konumundadır.

Kimi yabancı yayınların Londra Konferansı açısından değerlendirilişine gelince; Roderic H. Davison'un "Turkish Diplomacy from Mudros to

Lausanne", *The Diplomats 1919-1939*, Princeton University Press: 1953 adlı makalesinde Londra Konferansı'na birkaç sayfa içinde değinmiş olup, konferansla ilgili olarak şu eserleri önermiştir: Mustafa Kemal, *Nutuk*; Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*; Edouard Qriault et Michel L. hétitier, *Histoire diplomatique de Gréce de 1821 a nos Jours, Paris 1926*; *Oriente Moderno, I (1921)*.

Oriente Moderno İtalyanca bir süreli yayın olup Türkiye üzerine yapılacak yayınlarda önemli bir kaynağı oluşturur. Burada yer alan yayınlar sadece siyasî nitelikli olmayıp, aynı zamanda iktisadî konuları da kapsamaktadır; bu yayınların çoğunluğu da ilgili dönemde çıkmış olan eski Türkçe süreli yayınlardan aktarılmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere hem Türk hem de yabancı araştırmacıların sık sık başvurduğu bir başka yayın da şudur: Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1923. Toynbee, bu eserinde Londra Konferansı'na s. 93-97 arasında yer vermiş olup, konferansla ilgili gelişmeleri de İngilizler'in ünlü gazeteleri *The Times*'in Şubat-Mart 1921 sayılarında çıkan kimi yazılardan aktarma yapmak suretiyle vermiştir. Yazar, kitabını İngiliz belgelerinin kullanımının mümkün olmadığı bir yılda (1923) yazdığından dolayı bu durum son derece doğaldır.

Yeni Türkiye ile ilgili politik gelişmeleri açıklayan bir diğer ilginç yayın da Kurt Ziemke'nin, *Die neue Türkei politische Entwicklung 1914-1929*, Stuttgart 1930 adlı kitabıdır. Bu kitabın, yazıldığı döneme göre oldukça zengin bir bibliyografyaya dayandırıldığı görülmekte, Bekir Sami'nin Londra Konferansı'nda savunduğu programın iktisadî-malî tam bağımsızlığı içerdiği ve bu programın daha sonra da Lozan'da gündeme getirilerek, bu hususta Türkiye'nin ısrarlı olduğu yer almaktadır.

Londra Konferansı'nın kimi zaman kısaca yer aldığı, kimi zaman da bulunmadığı, Türkiye'nin dış ilişkilerinin, yaptığı antlaşmaların ve O'nun paylaşımına ait diplomatik belgelerin söz konusu edildiği kitapların bazıları da şunlardır: Harry Howard, *The Partition of Turkey; A Diplomatic History, 1913-1923*, Norman, Okla., 1931; Jane Degras, *Soviet Documents on Foreign Policy, C. I (1917-1924)*, London: Oxford University Press, 1951. Hurewitz, J.C., *Diplomacy in the Near and Middle East; A Documentary Record: 1914-1956 C. II*, Princeton, New Jersey 1956.

Eliot Grinell Mears, *Modern Turkey (1908–1923)*, 1924. Son olarak üzerinde duracağımız kaynak Londra Konferansı'nın İngilizce tutanaklarının yer aldığı "Documents on British Foreign Policy 1919–1939 First Series, Volume XV International Conferences and Conversations 1921, s. 127–411'dir. Bu temel kaynakta konferansın ilk oturumu Şubat 1921 (No 14) ile başlıyor ve son oturum da 12 Mart 1921 (No 60) de sona eriyor. Bu iki tarih arasındaki oturumlara Türk delegeleri (İstanbul ve Ankara heyetleri) zaman zaman katılmışlardır. Kaynağın s. 168'de İstanbul ve Ankara heyetlerinde yer alan delegelerin isimleri bulunmaktadır. Türk heyetlerinin dinlendiği ilk oturum tarihi 23 Şubat 1921 olup, bu çok önemli kaynağın 168–174 sayfaları arasında yer almıştır.

Matbuat Hülâsaları: Numara: 5

LONDRA KONFERANSI

ve

TÜRKİYE MESELESİNİN CEREYAN-I MÜZAKERATI

15 Mayıs 1921

Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası

Mündericat

Birinci Kısım:

- 1– Şark meselelerini tetkik eden konferansların tarihçesi (23 Mart tarihli İstikbal gazetesinden)
- 2– Londra Konferansı'na davet kararı ve notası
- 3– Ankara ve İstanbul arasındaki telgraf muhaberatı
- 4– Heyet-i Murahhasımız
- 5– Hariciye vekili Bekir Sami Bey'in devletlere gönderdiği 2 Şubat tarihli telgraf
- 6– Briand, Sforza ve Çiçerin'in nokta-i nazarı
- 7– Konferans davetinin Atina'daki tesirâtı ve Yunan Hükûmeti'nin

beyannamesi

8- Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın nutku

İkinci Kısım

9- Londra Konferansı müzakeratı hakkında resmî tebliğler

21 Şubat - 26 Şubat, 4 Mart, 9 Mart, 10 Mart, 12 Mart celseleri.

10- Netice:

Bekir Sami Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya konferans mukarreratı hakkındaki son telgrafı.

Bu babda İstanbul'un neşr ettiği tebliğ-i resmî

BİRİNCİ KISIM

Şark meselelerini tetkik eden konferansların tarihçesi.

Şark meseleleri şimdiye kadar bir çok konferansların zemin-i müzakeratı olmuştur. Mütarekeyi müteakip şark meselesi ve Türkiye sulhiyle işgal etmiş olan bu konferanslar hakkındaki şu küçük tarihçeyi Trabzon'da münteşir (İstikbal) gazetesinden nakl ediyoruz:

1919 senesi Şubatı'nda Paris Konferansı

İlk konferans 1919 senesi Şubatı'nda Paris'de inikad eyledi. İlk önce Almanya'ya tekellüf edilecek şerait-i sulhiye ile meşgul olan konferans bir çok müzakerat neticesinde tesbit eylediği esasatı sene-i mezkure Mayıs'ında Alman murahhaslarına tevdi ettikten sonra Wilson'un da iştirakiyle nihayet şark meselesine temas etti.

O sıralarda aleyhimizde zulem şayialar deveran ediyordu. Mayıs'ın onbeşinde devletlerin müsaadesiyle Yunan kuvvetleri tarafından İzmir'in işgali vaki oldu. Gerçi mevki-i iktidarda bulunan Damad Ferid kabinesi bu hadiseyi protesto etti. İstifa ile çekildi ise de tekrar buna, ehile, tevdi-i umur eyledi ve sarayda bir şura-yı saltanat akd edilerek konferans nezdinde teşebbüsatta bulunuldu. Osmanlı heyet-i murahhasasının Paris'e azimeti için devletlerle muhabereye ibtidar olundu. Bunun neticesi olarak Damad Ferid yanına aldığı bir heyetle Paris'e giderek o vakit (Onlar Meclisi) denilen konferansa ma'hud muhtırasını tevdi eyledi. Bu vazife için Tevfik Paşa da bir heyet teşkiliyle Paris'e gitmiş ise de Ferid'in muhtıra verdiği zamana yeti-

şememişti. Maahaza konferansa riyaset eden o zamanki Fransa Başvekili (Clemenceau) muhtıraya konferans namına cevap verirken Türkiye meselesinin müzakeresi te'hir edildiğinden bahisle temdid-i ikâmete lüzum olmadığını ve lüzum görülürse tekrar çağırılacağını bildirmesi üzerine heyetler avdet eylemişti. 1919 senesinin baharı böyle geçtiği gibi mevsim-i sayfi de gûzar eyledi. Bu arada Amerika, Wilson prensiplerinin alet-i şer ve tecavüz olduğunu görmeden mütevellid bir infial ile şark işleriyle uğraşamayacağını bildirdiği gibi Anadolu'da temerküz eden Kuva-yı Milliye'nin teklifatına tahammül edemiyen Damad Ferid kabinesi sene-i mezkure Teşrinevvelinde sukut ederek yerine Ali Rıza Paşa kabinesi gelmiş, Kuva-yı Milliye'yi tat'yib ile Meclis-i Meb'usan'da içtimaa davet eylemişti.

Almanların (Versay) musâlahası akd edildikten sonra (Wilson) dan maada Düvel-i İtilâfi'ye ricali epeyce müddet Paris'de kalarak şark meselesi hakkında tetkikatda bulunmak ve şerait-i sulhiyemizin esaslarını hazırlamak üzere bir takım komisyonlar teşkil ile ara sıra komisyonların netice-i tetkikatını müzakereye başlamışlarsa da Paris'teki başvekiller kendi memleketlerinin umur-ı ilcaatiyle şark işlerini Paris'deki süfera konferansına havale ile memleketlerine gitmişlerdi. Bunun üzerine Paris'deki İtilâf süferası Fransa hariciye nazırının taht-ı riyasetinde içtima ile müzakeratda bulunmuş ise de müsbet bir neticeye rabt etmeden Londra'da içtimaa karar verdi.

1920 senesi Şubatı'nda Londra Müzâkeratı

İngiltere hariciye nazırı (Kürzon) un taht-ı riyasetinde cereyan etmeye başlamış ve Düvel-i İtilâfiye ricali vakitlerini müsait bularak Nisan'a kadar bize ait esasat-ı sulhiyeyi Londra'da ihzar ve ikmal eylemişlerdi.

Bu arada 1920 senesi Martı'nın onaltıncı günü İngilizler İstanbul'u işgal ile münevveran-ı memleketi Malta'ya nef ü tagrib ettiği için Ali Rıza Paşa ve bilâhare Salih Paşa kabineleri istifa ederek yine mevki-i iktidara Damad Ferid kabinesi getirilmiş idi.

Nisan Evasıtında San Remo Konferansı

Nisan evasıtında İtalya'nın güzel (San Remo) kasabasında içtima eden Düvel-i İtilâfiye başvekilleri bir hafta kadar müzakereden sonra tesbit eyledikleri muahedeyi almak için Türkiye heyet-i murahhasının Mayıs'ta Paris'e azimetlerini bildirmişti. Bu davet üzerine bir heyet riyasetinde giden

Tevfik Paşa, Damad Ferid'den evvel Paris'e muvasalatla o vakit başvekil olan şimdiki reiscumhur mösyö Millerand'ın taht-ı riyasetindeki konferans-tan muahedeyi almış ve bunun muhteviyatını devlet mefhumıyla kabil-i te'lif görmediğini telgrafla bildirmişti. Damad Ferid de ahiren Paris'e yetişmiş, konferansa bir muhtıra vermiş ise de devletler Ağustos'un onuncu günü muahedeyi imza etmeğimizi teklif eylemelerine mebni İstanbul'a av-det eylemişlerdi. Müttefiklerle Almanlar arasında tahaddüs eden ihtilafatın halli için o senenin Haziran'ında İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika mu-rahhaslarından mürekkep olarak, **Boulugne Konferansı** toplandı. Venizelos da nasılsa bu konferansda hazır bulundu. Anadolu'ya istilâ hayalleri etra-fında bu adam çok çalıştı. Nihayet Ağustos'un onu takrib etmekle İstanbul'dan birkaç kişi (Feylesof Rıza Tevfik de bu meyandadır) Paris'e giderek (Sevr) imalathanesi salonlarından birinde muahedeye vaz'ı-ı imza eylemişlerdir ki bu muahedenin zirinde İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile bunlara müşarık olan küçük ve harb-i umumiden sonra teşekkül etmiş bir çok hükümet murahhaslarının da imzaları vardır. Hükümet-ı Müttehede-i Amerika ile Hicaz krallığı muahedeyi imza etmemişlerdir. Muahedename imzalanmamış olmakla beraber henüz parlamentolardan geçmemiş ve millet-lerin takdirine iktiran eylememiş olduğu için hükümetler şurasında henüz teâti olunmamıştır.

1920 Kanunewelinde Londra İçtimaı

Bundan sonra şark meselesi bir daha 1920 senesinin nihayetlerinde va-kayinin tevlid eylediği nakabil ictinab-ı zaruretler sevkiyle Londra'da itilâf başvekillerinin içtimaında tetkik edilmiştir. Türk milletinin muahe-deyi kabul etmeyerek Anadolu'da hazırladığı mukavemet neticesi olarak hâdis olan vaziyet ki -Yunanistan vakayi dahilîyenin âlet-i evsat olmasıyla patlak vermişti- İngiltere, Fransa, İtalya başvekillerini şark meselesini yeniden tetkike mecbur eylemiş ve kanunewel evasıtında Londra'da içtima edilmişti. Londra Konferansı'nda esaslı bir karar ittihaz edilmedi ve İngilizler'in teklifi üzerine vakayinin biraz daha inkişafına intizaren Paris Konferansı kararlaştırılarak içtimaa nihayet verildi.

1921 senesi Kanunsanisinde Paris Konferansı

Paris Konferansı'nda Almanya'nın tahdid-i teslihat veya tamirat me-seleleri görüşülmüş ve şark meselesi üzerine hiçbir şey görüşülmeden İngiliz

hariciye nazırının teklifi üzerine Türk ve Yunan murahhasları da davet olunarak Londra'da akd-i içtima olunması ve Sevr Muahedesi'nin destgah-ı ta'dile vaz'ı kararlaştırılmıştır.

Londra Konferansı'ndan evvel

25 Kanunsani 1921 tarihinde Paris Konferansı'nda şark meselesinin müzakeresi için 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da Türkiye ve Yunanistan murahhaslarının da iştirakiyle bir konferans akd edilmesine karar verilmiş ve bu karar Fransa Başvekili (Briand) tarafından atideki nota ile Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine tebliğ olunmuştur.

(Londra Konferansı'na davet notası)

Paris Konferansı'nın 25 Kanunsani tarihli içtima karar-ı suretidir:

1- Anadolu meselesinin müzakeresi için 21 Şubat 1921'de Düvel-i Müttefike murahhaslarıyla Türkiye ve Yunanistan murahhasları arasında Londra'da bir konferans akd edilecektir.

2- Müzakeratın esasını devletler ve Türkiye tarafından imza edilmiş olan Sevr Muahedesi teşkil edecek ve hadisattan dolayı lüzum görülebilen ta'di-lâtin icrası hakkı muhafaza olunacaktır.

3- Türk hükümetinin daveti Mustafa Kemal veya Ankara hükümetince tasdik olunan murahhasların da Osmanlı heyet-i murahhasasına dahil olması şartıyla vaki olacaktır.

4- Yunan hükümeti aynı zamanda konferansa iştirak etmek üzere davet edilecektir. (Briand)

(Briand) tarafından İstanbul'a vaki olan bu tebliğ Tevfik Paşa tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne atideki telgrafla bildirilmiş ve Büyük Millet Meclis'i Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından da bervecche zir cevap verilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

25 Kanunsani 1921 tarihinde Paris de inikad eden meclis tarafından müttehiz mukarrerat: Şark meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat'da Londra'da Düvel-i Müttefike murahhaslarıyla Osmanlı ve Yunan hükümetleri murahhaslarından mürekkeb bir konferans ictima olunacaktır.

Mevcut muahedede hadisat dolayısıyla zaruri görülecek tadilat icra edilecektir. Hükümet-i Seniye'ye gönderilecek davet Mustafa Kemal Paşa'nın veyahut Ankaraca mezuniyet-i lazıme haiz murahhasların Osmanlı heyet-i murahhasası meyanında bulunmalarıyla meşruttur. İş bu mukarrerat Düvel-i Müttefike'nin İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyin buyuracağınız murahhaslar buradan intihab edeceğimiz zevat ile birleşerek azimet eylemek üzere karar ve cevabınıza intizar ediyorum.

Tevfik

★ ★ ★

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

İrade-i milliyeye müsteniden Türkiye'nin mukadderatına vazulyet olan yegâne meşru ve müstakil kuvve-i hakime Ankara'da müstemirren münakit, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye'ye müteallik bilcümle mesailin halline memur ve her türlü münasebat-ı hariciye de muhatab ancak işbu meclisin heyet-i hükümetidir. İstanbul'da herhangi bir heyetin minküllivücut bir vaz'-ı meşru ve hukukisi yoktur. Binaenaleyh böyle bir heyetin kendine hükümet namını vermiş vermiş olması milletin hukuk-ı hakimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait meseilde harice karşı kendini muhatap göstermesi nakabil-i tecvizdir. Heyetimize teveccüh eden vatanî ve vicdanî vazife derhal hakikat ve vaziyete iktifa ederek millet ve memleket namına meşru, muhatab hükümetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektir.

Millet ve memleketimiz namına salahiyet-i meşruaya sahip hükümetin Ankara'da olduğu Düvel-i İtilâfiyece takdir edildiği şüphesiz bulunduğu halde düvel-i mezkurenin bu nokta-i nazarlarını izharda tehhür etmeleri İstanbul'da mütevassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neşet etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh ve müsalemeti ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuk-ı milliyenin tanınmasını talebden ibaret olan şeraitini mükerreren ilân ve iş bu hukukun tasdiki halinde teklif olunacak müzakeratı kabul etme amade olduğunu beyan eylemiştir. Düvel-i İtilâfiye Londra'da akd edecekleri konferansda şark meselesini adl ü hak dairesinde halletmeye karar vermişler ise davetlerini doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne tevcih etmelidirler. Şerait-i anife dairesinde vuku bulacak da-

vetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından hüsn-î kabul edileceğini tekrar beyan eyleriz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal.

Konferansa iştirak kararı

Büyük Millet Meclisince Londra Konferansı'na iştirak ve adem-î iştirak hususunda devam eden müzakerat-ı medide neticesinde müstakilen iştirak esası kabul olunarak 5 Şubat 1337 - 1921 tarihinde zevat-ı âtiye murahhas olmak üzere intihab edilmişlerdir.

Heyet-î murahhasa reisi: Hariciye Vekili Bekir Sami Bey

Dahiliye Vekil-î Sabıkı Cami Bey

İzmir mebusu Yunus Nadi Bey

Trabzon mebusu Hüsrev Bey : Heyet-î Murahhasa Azası

Adana murahhası Zekai Bey

Konferansa iştirak kararının devletlere tebliği

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey tarafından devletlere gönderilen telgraf sureti

Bu telgraf (Amerika Hariciye Nezareti, Amerika Kongresi Riyaseti, İngiltere Hariciye Nezareti, Lordlar ve Avam Kamaraları Riyasetleri, Fransa Hariciye Nezareti, Mebusan ve Ayan Riyasetleri, İspanya, Almanya, Avusturya, Norveç, İsveç, Danimarka, Hollanda Hariciye Nezaretleri ve Meclis-î Mebusan ve Ayan Riyasetleriyle İsviçre Hariciye Nezareti'ne ve Federal Meclis Riyasetlerine keşide edilmiştir)

Ankara: 2 Şubat 1921

"1921 Kanunsanisininin 29 ve 31 indeki tebligatımız zeyl olarak berveche ati hususati piş-i itılânıza vaz' ile mübahi bulunmaktayız. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sulhu şedid ve samimi bir surette arzu etmektedir. Şubat'ın yirmibirinde Londra'da inikad edecek olan konferans şark meselesini müzakere ve Türk muahedesi mevadını tayin edeceği cihetle bu konferans- ta Türkiye'yi temsil ve menafini müdafaa hakkı doğrudan doğruya millet tarafından intihap edilmiş olan Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Binaenaleyh Türkiye ve Türk milleti namına söz söylemeye yegâne salâhiyettar bu mecli-

sin murahhaslarıdır. Bu hakka istinaden Türk milletinin muhakk metalibine muvafık talimatı hamil bulunan heyet-i murahhasamızın hareket etmek üzere olduğunu tebliğ etmekle şerefyab bulunuyoruz. Yevm-i hareket ayrıca bildirilecektir.

Bekir Sami

Londra Konferansı hakkında itilâf devletleri rical-i siyasiyesinin beyanatı

Fransa Başvekili Briand'ın beyanatı: 3 Şubat 1921

(Şark meselesi için Londra'da bir konferans akdi karargir olmuştur. Mezkur konferansa Düvel-i Müttefike mümessilleriyle beraber Türkiye'deki iki hükûmet mümessilleri. Yunanistan davet edilecektir. Bu konferansta Sevr Muahedesi'nde icra edilecek tadilat tetkik edilecek ve bilnetice bizim için Kilikya meselesi hal edilecektir).

İtalya Hariciye Nazırı Sforza'nın beyanatı: 2 Şubat 1921

(Geçen haziranda Boulugne'deki ilk içtimadan beri boşu boşuna vaki olan tekliflerim şimdi kabul edilmiştir. Hal-i hazırda Türklerin ve Yunanlıların hakiki menfaatlerini idrak etmeleri ümid edilebilir. Bizzat kendilerini ve istikballerini emin gören milletler bir devr-i sulhun ihdası arzusunu beslemelidirler. Müstakil ve kabiliyet-i hayatiyeye haiz bir Türkiye arzu eden İtalya kati bir surette sulh ve sükunun tesisi lehinde bütün nüfuzunu istimal edecektir).

Rus Sovyet Hükûmeti Komiseri Çiçerin'in nokta-i nazarı:

(Hariciye Vekili Muhtar Bey'e gönderilen notadan muktebis bir parça)

Eğer Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne İngilizler tarafından teklifat vaki ise biz öyle düşünürüz ki, İngiltere bu teşebbüste samimi değildir. Onun bu vechile harekette iki maksadı olabilir. Ya kendisini kahr-amanane müdafaa eden Türkiye halkı arasında inhilal esbabı sokarak kuvve-i mukavemetini kesr etmek yahud Sovyetik Rusya ile olan mücadelesinde Türkiye halkını kendi tarafına celb eylemektir. Fakat biz öyle zannediyoruz ki, bu planlar faidesiz ve neticesizdir. Çünkü Türkiye ile Rusya arasındaki menafi hiçbir vakit teâruz edemez, daima tezayüd eden dostluklarını inhilal eyleyemez.

Maahaza milletin bir hayat-ı müsalemeye kavuşarak yedi seneden beri

devam eden muharebatta duçar olduğu cerihalarını sarmaya müsaid surette hitam-ı mücadelatı te'min edebilecek teklifat-ı redde sebep yoktur. Fakat fikrimiz şudur ki, Türkiye Hükûmeti herşeyden evvel vaki olacak teklifatın alenî ve resmî olmasını ve akab vukuunda Türkiye topraklarının ve bilhassa payitahtın hangi millete mensup olursa olsun kuva-yı ecnebiyeden derhal tahliye edilmesini talep etmelidir. Esna-yı müzakeratta Türkiye toprakları üzerinde ecnebi kıtaat-ı askeriyesinin bulunması hükûmeti gayr-i müsait bir mevkide bulunduracak bir tehlike-i daimе teşkil eder".

Konferansa davetin Atina'daki tesirâtı

Atina'daki Fransız sefiri mösyö ( ) 25 Kanunsani Çarşamba günü öğleden sonra Yunan Hariciye Nezareti'ne azimetle Paris Konferansı müzakeratını başvekil ve hariciye nazırı mösyö (Rallis) e tebliğ eylemiştir. Başvekil bu tebliğ muttali olur olmaz büyük bir telaşla kral nezdine azimetle keyfiyeti bildirmiş ve bundan sonra üç saat devam eden bir meclis-i vükelâyı içtimaa davet eylemiştir.

★ ★ ★

Yunan Hükûmeti'nin Beyannamesi

"Yunan hükûmeti Anadolu meselesinin tanzim ve tesviyesi için Londra'da akd edilecek olan konferansa vukubulan daveti kabul ettiğini beyan ve bir taraftan müttetiklerle ve diğer taraftan Türkiye ile doğrudan doğruya vaki olacak temas neticesinde meselenin süratle hal ve tesviyesine yardım edeceğini ümit eyler. Mademki konferansın esas müzakeresini Sevr Muahedesi tarafından tahrir ve tayin edilen Anadolu'nun statükosu teşkil edecektir. Yunanistan bunun muhafazası ümidini izhar ile beraber aynı zamanda tatbikini deruhte eylediği bu vazifesinde musirr kalmak kararında bulunduğunu da beyan eder. Yunan milleti Sevr Muahedesi'ni tatbik etmek üzere her türlü fedakârlığa tahammül etmek arzusundadır. Maamafih Yunan Hükûmeti devletlerin kendilerince ittihazını zaruri gördükleri tedabir, muahedenin tatbik ve ifası hususunda su-i niyet gösteren Türkiye'ye kabul ettirilmesine konferansın karar vereceğini zaneder".

★ ★ ★

1 Mart tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin ikinci ictima' senesinin

küşadında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunda garp devletleriyle olan münasebatımıza taalluk eden kısım:

Garp devletleriyle münasebatımız

Garp alemine gelince: İtilâf Devletleri'nden bazılarıyla zaman zaman nim resmî temaslar yapılmış ve daima memleket ve milletimizin menafiini temin şartıyla sulh ve sükun-u aleme hâdim olmak üzere sulh arzusu izhar edilmiştir. İngiliz rical-i siyasisesi bizim makasid-ı müsalemetperveranemizden daima tecahül etmişlerdir. Ancak milletimizin bir senelik mücahede- desini neticesinde mevcudiyet ve istiklalini müdafaa etmek hususundaki azm-i kararının lâyetzelzel olduğu fiilen sabit olduğundan sonra ancak milletimiz İstanbul'da Padişahın huzuriyle içtima eden Şura-yı Saltanat'da ayağa kalkmak suretiyle alınan karara müsteniden İstanbul Hükûmeti'nin kabul ettiği Sevr Muahedesi namı altındaki idam kararının mahiyet-i imhakâranesini idrak ettiğini ve buna Türkiye'de mahall-i tatbik olamayacağını mücahedat-ı azimkaranesiyle maddeten ispata muvaffak olduktan sonra nihayet itilaf rical-i siyasisesi bizimle görüşmeye lüzum hissetmişlerdir. (Alkışlar). Geçen senenin bugünlerinde sulha mütedair gelen haberler, herkese yeis veriyordu. Her tarafta düşmanların maddi ve manevi hücumlarına mâruzduk. Herkes bizim aleyhimizde idi. Bugün bütün dünya davamızın kudsiyetini anlamış bulunuyor. Alem-i insaniyet ve medeniyet bize her taraftan gündend güne artan bir teveccüh gösteriyor. Geçen senenin bugünlerini derin bir endişe ve ızdırap içinde idrak eden milletimiz; bu senenin aynı günlerinde azim ve metanetinin âsarını görmekte müftehir olabilir. (Alkışlar). Geçen senenin bize getireceği en büyük felâket ve musibet Sevr Muahedesi idi.

Efendiler; düşmanların bütün bir senelik gayretlerine rağmen neticede bütün Sevr Muahedesi muhteviyatı fiilen ve hükmen yoktur. (Şiddetli ve sürekli alkışlar). Neticesinden ümitvar olmak istediğim Londra Konferansı cihan-ı insaniyetin müstahak olduğu sulh ve müsalemeti bir hâl-i intizârda bıraksa dahi bugün anlaşılmıştır ki Sevr Muahedesi ahkâmı Türkiye'ye cehren tatbik olunamaz. (Şiddetli alkışlar). Efendiler; mağlup sıfatıyla 1918 mütarekenamelerini imzalamış olan milletler arasında bu neticeye ancak Türkiye takip ettiği siyasetin durenmişliği ve silâhlarının kuvveti sayesinde nail olmuştur.

İKİNCİ KISIM

Londra Konferansı Müzakeratı hakkındaki resmi tebliğler

21 Şubat 1921 tarihli resmi tebliğ. Birinci gün:

- Sabah Celsesi -

Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya hükûmetlerinin heyet-i murahhasa reisleri bugün Pazartesi sabah saat 11 buçukta İngiltere Hariciye Nezareti'nde mösyö Lloyd George'un taht-ı riyasetinde ibtidâi bir içtima akd ile Londra Konferansı'nda vukubulacak müzakeratın suret-i cereyanı hakkında teâti-i efkâr eylemişlerdir. Belçika'nın Londra sefiri (Baron Mauncher) da içtimada hazır bulunmağa davet edilmiştir.

Bu içtimaa, Fransa namına mösyö (Briand, Berthelot, Sentoler) İngiltere namına mösyö (Lloyd George ve Curzon) İtalya namına (Kont Sforza ile Di Martino) ve Japonya namına Baron (Hayashi) iştirak etmişlerdir.

Saint James Sarayı'nda ba'dez zuhr saat dörtte, vukubulacak konferans içtimasına Yunan heyet-i murahhasasının davet edilmesi karargir oldu.

- Öğle celsesi -

Yunan heyet-i murahhasasını istimâ'

İngiliz, Fransız, İtalya, Japonya hükûmetlerinin murahhasları askeri ve siyasi müşavirleri refakatlerinde olduğu halde bugünkü pazartesi günü ba'dez zuhr saat dörtte Saint James Sarayı'nda, Anadolu vaz'iyeti hakkında Yunan Başvekili (Kalogeropoulos'ın) izahatını istima etmek üzere akd-i içtima eylemiştir. Bundan mâadâ General (Gouraud) da konferansa Kilikya'da ve Asya-i Sugrâ'daki vaz'iyeti askeriye hakkında izahat ve malumat i'tâ etmiştir.

İçtima yarın sabah saat (11)'e ta'lik olunmuştur. Bu saatte İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon murahhasları hariciye nezaretinde bulunacaklardır.

İkinci gün:

22 Şubat 1921 tarihli tebliğ-i resmi:

- Sabah celsesi -

İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japonya hükûmetleri murahhasları salı günü saat onbirde hariciye nezaretinde içtima eylemişlerdir. Sevr Muahedesi'ne

taalluk eden bir çok mesail hakkında teâti-i efkâr olunmuş ve 23 Şubat 1921 tarihine müsadif yarınki çarşamba günü Saint James Sarayı'nda saat onbiri çeyrek geçe vuku bulacak içtîma Türk murahhaslarının daveti karargir olmuştur.

Üçüncü gün:

23 Şubat. 1921 tarihli tebliğ-i resmi:

Türk heyet-i murahhasasının istimâ,

İngiltere, Fransa, İtalya ve Japon murahhasları Türk murahhaslarını istimâ etmek üzere bu sabah saat onbiri çeyrek geçe Saint James Sarayı'nda içtîma etmişlerdir.

Türkiye'nin İstanbul ve Ankara murahhasları konferans salonuna idhal edilmişlerdir. Gerek Tevfik Paşa ve gerek Bekir Sami Bey şarkta sulhun ne suretle takarrür edebileceğine dair olan umumi nokta-i nazarlarını izah etmişlerdir. Konferans Sevr Muahedesi'nin ta'dilini talep ettikleri nikatı hakkındaki nokta-i nazarlarını kati surette tesbit ve tayin etmelerini Türk murahhaslarından talep etmiştir. Gelecek içtîma bu izahatı istimâ etmek üzere yarın sabah saat onbire ta'lik olunmuştur.

Dördüncü gün:

24 Şubat 1921 tarihli tebliğ-i resmi:

Türk heyet-i murahhasasının beyanatı:

Bugün perşembe sabahı konferans Türk murahhasları tarafından Sevr Muahedesi'nin icrası lâzım görülen ta'dilat hakkında verilecek izahatı dinlemek üzere saat onbirde Saint James Sarayı'nda içtîma eylemiştir.

Ziyadece rahatsız bulunan Tevfik Paşa hazretleri konferansta hazır bulunamadığından onun yerine Mustafa Reşid Paşa her iki heyet-i murahhasa arasında ittihad-ı efkâr mevcut olduğu cihetle Türk nokta-i nazarının arz ve izahını (ba'de beyan-ı mütâlâa etmek hakkını muhafaza kaydıyla) Bekir Sami Beyefendiye terk eylediğini beyan etti. Bunu müteâkip Bekir Sami Bey Türk metâlibatına dair iki kısmı ihtiva eden bir muhtırayı kırâat etti. (Birinci kısım) metalib-i araziye ve siyasiyeye ve (ikincisi) metâlib-i maliye ve iktisadiyeye aiddi. Türk heyet-i murahhasası arazi ve siyasi nokta-i nazardan metâlib-i atiyede bulunmaktadır:

1- Rûmeli'de 1923 hududu.

2- Anadolu'da cenubda: Arap ekseriyetleriyle meskun araziyi ayıran ve alakadarlar tarafından tahdid edilecek olan bir hudud.

3- Şarkda: Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudud; Ankara Hükûmeti ile Erivan arasında akd edilen ilk muahedede tesbit edilmiş olan hatt-ı hudud olacaktır.

4- Bilakayd ü şart Türkiye hakimiyet-i mutlakası altına avdet edecek olan İzmir arazisinin Yunanlılar tarafından tahliyesi.

5- İstanbul'un emniyeti ihlal edilmeksizin Türkiye'nin tamamı-i hakimiyetine iadesi.

6- Askeri bitaraflığa riayet edilmek şartıyla Boğazlarda serbest-i seyr ü sefer.

7- Türkiye'nin dahi mümessil bulunduracağı beynelmilel bir Boğazlar komisyonu.

8- Ve ekalliyetlerin himayesi.

9- Umur-ı adliyede Türkiye hakimiyetine riayet olunmasına ve asri usul ve esaslara müstenit bir adliye ıslahat projesi tertip ve tanzim eylemek üzere dahili intizam ve asayişini temin.

10- Hudutlarla sahilleri müdafaa ve muhafazaya hâdim kuva-yı ka fiye-i berriye ve bahriye, ecnebi zabitanın muavenet ve müzahiretiyle bütün Türkiye jandarmasının tensik ve ıslahı.

11- Bundan maada Türkiye muahedenin tasdikinden sonra ecnebi kıtatanın İstanbul'dan ve diğer Türk arazisinden çekileceğini ümit etmektedir.

Mali ve iktisadi mesail hakkında Türkiye'nin teklifatı berveche atıdır:

1- Türkiye'nin mali ve iktisadi istiklâl-i tammı

2- Hasaratın tayin ve mütekaabilen tazmini.

Bu metalibin dermiyanundan sonra konferans aralarında müzakere etmek üzere kısa bir tatili müteâkip, tekrar içtima etmiş ve doktor (Nihat Reşad) Bey'in İzmir ve Trakya'daki Türk ekseriyeti hakkında pek medlûl ve esaslı olarak verdiği malumatı ve Türklerin berveche haiz-i ekseriyet olduğu bu arazinin Türklere bırakılması lüzumuna ve bunun iktisadi nokta-i nazardan yalnız Türklerin değil aynı zamanda müttetiklerle Yunanlıların me-

nafi-i iktizâsından bulunduğu dair olan izahatı istimâ eylemişlerdir.

Doktor Nihad Reşad Bey beyanatını, araziye sahip olan Türk zürrai olmadıkça sahillerde tutunacak Rum ve Yunanlı tüccarın iktisaden bir iş göremeyecekleri esasına istinad ettirmiştir. Doktor Nihad Reşad Bey erkama istinaden beyanatında da şu yolda idare-i kelim eylemiştir:

"Aydın vilâyetinde ahalinin yüzde yetmişini Türkler teşkil etmektedir. Nefs-i İzmir şehrinde bile Türkler, Rumlar hariç olmak üzere diğer milletler ile beraber halkın yüzde elliyedisini teşkil etmektedir. Bundan başka yalnız İzmir'de doğmuş Rumlar nazar-ı i'tibâre alınacak olursa Yunanlılar Anadolu'nun bu büyük mersâ-yi ticaretinde dahi ekalliyette kalırlar. Türk istatistiklerine göre bu havalide (1 250 000) Türk mevcut olduğu halde ancak (200 000) Rum vardır ve bunlar bilhassa tüccarları teşkil etmektedirler ki dahildeki Türk kitlesi mevcut olmaksızın yaşamaları ihtimal haricindedir.

Trakya'ya gelince, burada da (224 000) Rum ve (66 000) Bulgar'a karşı (360 000) Türk mevcuttur. Ve Rumlar İzmir'de olduğu gibi Trakya'da dahi sahillerde mütemekkindir".

Bu ifadatı müteakip Türk murahhasları konferans huzurundan çekilmişler, bunun üzerine Yunan Başvekili Kalogeropoulos huzur-ı meclise idhâl edilmiştir.

Konferans tarafından Türk murahhaslarının vukubulan beyanat ve metâlibatıyla irâe eyledikleri erkam hakkında kendisine malumat verildikten sonra öğleden sonra saat dörtte Türk metâlibat ve erkamına karşı Yunanlılar İzmir ve Trakya hakkındaki metâlibat ve erkamını izah ve irâeye davet olunmuştur.

Akşam celsesi

Kalogeropoulos ne diyor?

Konferans, Yunan heyet-i murahhasasının İzmir ve Şarki Trakya hakkındaki irki malumat ihsaniyesini istimâ etmek üzere bugün öğleden sonra saat dörtte tekrar Saint James Sarayı'nda içtima eylemiştir.

Kalogeropoulos bu meselenin sulh konferansınca daha evvelce tetkik olduğunu hatta Sevr Muahedesi ahkâmının Venizelos tarafından Yunan nokta-i nazarı hakkında verilen malumat erakıma istinad ettiğini derhatır

ettirmiş ve konferansın meseleyi yeniden açmak niyetinde olmadığını ümid ettiğini ve fakat her ihtimale karşı Yunan heyet-i murahhasasının her türlü izahatı i'taya müheyya bulunduğunu söylemiştir.

Bunun üzerine Gunaris uzun boylu izahatta bulunarak 1912 ve 1917 sene-lerinde tanzim edilen ve son zamanlarda Türk ve Yunan menabiinden istihsal edilen malumata müsteniden yapılan istatistiklerin Trakya ve İzmir'de Yunanlıların Türklere adeden ihraz-ı tefevvuk ettiğini ispat eylemekte bulunduğunu ileri sürmüştür.

Müteakiben gerek bu hususa dair ve gerek Yunanlıların İzmir ve Trakya vilayetleri hakkındaki metalibatına dair cevaplarını i'ta ve izah eylemiştir.

Yunan murahhasları konferans huzurunda İzmir ve havalisinde harbden evvel 548 000 Rum ve 390 000 Türk olduğunu ve tehcir ve i'tisafât neticesinde Rumların miktarı azalarak 1917 senesinde icra edilen tahrir-i nüfusda Türklerin 504 000 ve Rumların 699 000 kişi olarak kayd edildiğini ve muhâcirlerle İzmir'e gelen sair Türkler nazar-ı itibare alındığı takdirde müsavi erkam elde edilebileceğini iddia etmişlerdir. Gunaris, İzmir'de 18 000 Ermeni, 31 000 Musevi, 18 000 ecnebi, Trakya'da 360 000 Rum, 344 000 Türk, 64 000 Ermeni, 30 000 Bulgar olduğunu söylemiştir. Sonunda da Kalogeropoulos şarkda sulh ve müsâlemet temin edecek kat'i ve müstakbel bir suret-i hallin kararlaştırılması için konferansın nazar-ı dikkatini celb eylemiştir. Yunan murahhaslarının azimetinden sonra konferans Türk heyet-i murahhasasının yarınki cuma günü saat onbirbuçukta ve Yunan heyet-i murahhasasının öğleden sonra içtimada hazır bulunmaya davet edilmesini kararlaştırmıştır.

★ ★ ★

25 Şubat tarihli resmi tebliğ

– Sabah celsesi – Beşinci gün

Konferans saat 11 buçukta içtima etmiş Türk heyet-i murahhasasından dün akşam kendilerine tebliğ edilmiş olan teklifat-ı atıye hakkındaki fikir ve mütalaasını istifsâr eylemiştir:

Sevr Muahedesi ile Yunanistan'a verilmiş olan arazide, şarki Trakya ile İzmir'deki ahali hakkında zuhur eden ihtilaf-ı efkardan dolayı devletler bu iki muntıkadaki ahali meselesini kendileri tarafından tayin edilecek ve harbten evvelki ve sonraki istatistikler hakkında mahallinde tahkikat-

ı seria icrası talimatına haiz olacak olan (Beynelmilel bir komisyona) tevdi ve havale etmeye müheyyâdılar. Şu kadar ki, tarafeyn yani Türkiye ve Yunan hükûmetleri hususat-ı atiyeyi suret-i katiyede deruhde ve kabul etmelidirler:

a) Böyle bir hükm heyetinin yapacağı tahkikat netayicini kabul etmek

b) Sevr Muahedesi'nin bilatadil ibka edilecek ahkam-ı sairesini sadıkane kabul etmek

Şerait-i atiyeye de teklifat-ı meşrudenin mütemmimidir:

1- Alakadarlar tarafından derhal tatil-i muhasamat

2- Tetkik ve tayin olunacak şerait dairesinde teati-i üşerâ

3- Sulh-ı katinin inikadına değin mürur edecek zaman zarfında Osmanlı veya Yunan arazisinde sakin bulunan ekalliyetlerin muhafaza-i hukuku zımında teminat i'tası.

Konferans reisi mösyö Lloyd George teâti-i üşerâ meselesinin yalnız Türkiye ve Yunanistan arasında değil Düvel-i Müttefike arasında müzakere edileceğini izah eyledi. Bundan başka Sevr Muahedesi'nin İzmir ve Trakya'ya taalluk edenlerden maada diğer bazı nikatın da, cereyan-ı hadisata teb'aen bu konferansta tekrar mevzu-i bahs ve müzakere olacağını ve (Ermenistan ve Kürdistan'a) aid ahkamın dahi bu meyanda dahil bulunduğunu beyan etti. Ahmet Tevfik Paşa bundan sonra vaziyet-i cedide hakkında sözü Bekir Sami Bey'e terk ettiğini söyledi.

Bekir Sami Bey'in ifadatı:

Bekir Sami Bey "Türk heyet-i murahhasasının metalibine müteallik prensiplerin kabulünden dolayı konferansa teşekkür etti. Meclisin adilane ve sadık ve hulûs ile meşbû tavır ve hareketinden dolayı heyetin diğer dermiyan edeceği metalibin dahi nazar-ı dikkate alınacağından ümitvar bulunduğunu ilave-i makal eyledi. Bunun üzerine konferans reisi müdahale ile henüz hiçbir talebin kabul edilmediğini ve dermiyan edilen yegane teklif Türk ve Yunan murahhasları arasında hadisata müteallik mevcut olan bazı itilâfatın bir tahkikata ve devletlerin ittihaz edeceği karara tabi tutulmasına mütedair olduğunu söylemesi üzerine Bekir Sami Bey (Türk heyet-i murahhasası kendi tarafından dermiyan edilen metalibin hak ve adle mukarretine o derece emindir ki bu babda icra edilecek tahkikat netayicini bu me-

talibatın kabulüne muadil add eder) zemininde idare-i makal eyledi. Müşarünileyh sözüne devamla Ermenistan ve Kürdistan meseleleri hakkında da konferans tarafından talep vuku bulduğu takdirde nokta-i nazarını beyana müheyya bulunduğunu tezkâr etti. Bundan sonra konferansın tahkikat icrası teklifine, mütâlaât-ı âtiye tesbit edilmektedir:

"Milliyet esasları hakkındaki Türk müddeâyatının kabul edildiğinin kayd ve teyidi: Eski idarenin iadesi ümidi perverde edildiğinden tahkikatın esna-yı cereyanında Yunan idaresinin yerine beynelmilel bir idare tesis ve ikâmesi.

Sevr Muahedesi'nin İzmir ve Trakya'dan maada olan mevadı hakkındaki Türk metalibatından feragat edilmesine dair olan teklifat gayr-i muntazırdır. Metalibat-ı meshuse kabul olunduğu takdirde Türk heyet-i Murahhasası Türklerle Yunanlılar arasında terk-i muhasamatı ve alakadar olan bütün devletlerle teâti-i üserâyı kabule amadedir. Yunanistan yeni kuvvetler göndermemeli, Trakya ve İzmir'de bulunan kıtaat-ı askeriyesine hiçbir hareket-i askeriye icra ettirmemelidir. Aynı şerait Yunanistan Hükûmeti'nden dahi talep olunmak şartıyla Türkiye ekalliyetler hakkında teminat verecektir. Komisyon tahkikatını iki ayda ikmal edecektir. Yunan işgalinden beri hicrete mecbur edilen Türkler dahi komisyon tarafından nazar-ı dikkate alınacaktır".

Bekir Sami Bey sözüne nihayet verirken (Türklerin icabı halinde muvaffakiyet-i nihâiyeyi istihsale değin mücadele ve mücahedesinde devam etmek hususundaki kararını ve vesaitenin bu neticeyi istihsale kifâyet edeceği hakkında emniyet ve kanaatini de) izhar etmiştir.

Bekir Sami Bey, vaki olan bir suale cevaben (terk-i muhâsamâtn yalnız Yunanlılara değil bütün alakadar devletlere de şamil olacağını) söylemiş ve son söz olarak konferans reisine cevaben (tahkikat icrasını kendisi talep etmiş olduğu cihetle Türk heyet-i Murahhasasının yalnız konferansın tahkikat teklifini değil vereceği kararı da kabul eyleyeceğini) ityan eylemiştir.

Konferans reisi ile rüfekaş, o zaman (İzmir ve Trakya hakkındaki projeyi kabul etmekle Sevr Muahedesi'nin Ermenistan ve Kürdistan meselelerinden gayri ahkamı hakkında muahharen bir güne itiraz dermiyan etmemeyi deruhde edip etmediklerini suret-i katiyede beyan eylemeleri için) Türk Murahhasalarını tazyik etmişler ve Bekir Sami Bey de memleketin mukadde-

ratına taalluk etmek hesabıyla Türkiye için mühim bir mesele-i hayatiye teşkil eden bu mesele hakkında cevap vermezden evvel rüfekasıyla müzakere etmeyi talep ve bu hususta bugün badezzahir saat beşte cevap vermeyi kabul eylemiştir.

Türk murahhaslarının müfârekatından sonra Yunan heyet-i murahhası meclise kabul olunarak balada mezkur teklif hakkındaki fikrini beyana davet olunmuştur.

Kalogeropulos evvel emirde Yunanistan'ın hissiyat-ı müsâlemetkârane ile mütehasis ve sulh-ı umumiye mûsil olabilecek her türlü suret-i tesviyeye iştirak etmeye arzukes bulunduğunu beyan ve bu teklifin, şark meselesi hükme-i muallâk durduğu müddetçe Yunanistan ordularının Trakya ve İzmir'i terk etmesi manasını ifade etmemesini talep eylemiş ve bu hususta kedisine konferans tarafından teminat-ı lâzıme verilmiştir.

Türklerin, Yunan ordusunun takviye edilmemesini ve hiçbir taarruzda bulunmamasını talep etmekte oldukları ve aynı şeraitin Türklere de şamil tutulacağı Yunan heyet-i murahhasasına izah olunmuştur.

Kalogeropulos, mütareke şeraitinin tatbikini temin ve muhafaza için itihaz-ı mukteza tedabir hakkında ısrar ve meselenin halli hususunda vukubulacak bu yeni tehirin Yunan ordusu için dâi olacağı mahâziri izah ettikten sonra Yunan meclis-i millisinin müzakeratında Sevr Muahedesi'ne istinad etmesi talimat-ı katiyesini hamilen Londra'ya geldiğini ve binâenaleyh Atina hükûmetine keşide eylediği telgrafa cevap olmadıkça konferansa bir cevap-ı kati veremeyeceğini söylemiştir. Sabah celsesine saat biri çeyrek geçe hitam verilmiştir.

Akşam celsesi:

Öğleden sonra saat beşte celse-i saikada dermeyan edilen suallere cevap vermek üzere Türk heyet-i murahhasası konferansa dahil olmuştur. Bekir Sami Bey Trakya ve İzmir'deki ahalinin milliyetleri meselesi hakkında tahkikatın icrası teklifini kabul ettiğini tekrar eyledikten sonra, Türk heyet-i murahhasasının Ankara ile müzakere etmeden Sevr Muahedesi'nin memleketin hayat-ı iktisadiyesine taalluk eden bazı aksamını da kabul etmeye salâhiyet-i kaffesi olmadığını ve Ankara'dan talimat-ı seria talep

ederek pazartesi günü öğleden evvel bir cevap almaya çalışacağını söylemiş ve konferans talep edilen mühleti kabul ile beraber reis teklif edilen tahkikatı kemal-i sadâkat ve bitarafi ile icra etmeye ve Türkiye ile Yunanistan arasında muallak olan mesaili adalet prensiplerine tevfikeyen hal etmeye konferans heyetinin katıyen azm eylediğini Türk heyet-i murahhasasına tebliğ ve temin eylemiştir.

Vakit zeyâna meydan kalmamak üzere konferans 26 Şubat 1921 tarihine müsâdif yarınki Cumartesi günü saat 11 buçukta Hariciye Nezareti'nde Türk murahhaslarıyla birlikte Ermenistan ve Kürdistan mesailiyle iştilal etmeye karar vermiştir.

Ermeni murahhasları nokta-i nazarlarını izah etmek üzere saat 11'de konferansda isbat-ı vücud etmeye davet olunmuşlardır.

Altıncı gün:

26 Şubat 1921 tarihli tebliğ-i resmi:

Ermenistan ve Kürdistan mesaili

Cumartesi günü saat onbirde Lord Curzon'un riyaseti altında Hariciye Nezareti'nde bir içtima akd edilerek Ermeni heyet-i murahhasası istimâ olunmuştur. Bu içtimada Türkiye Ermenileri namına (Bogos Nubar) ve Erivan Ermenileri namına (Aharonian) idare-i kelim eylemişlerdir. (Bogos Nubar), Sevr Muahedesi'nin imkanın müsait olduğu mertebede ibkası ve Kilikya'daki Ermeni ahali hakkında Ankara Hükûmeti'nden teminat alınması lehinde beyanatta bulunmuş ve Aharonian Ankara murahhasları ile eski Erivan Hükûmeti arasında akd edilen ve ahkam-ı mündericesinde Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye geçmesine muvafakat olunan muahedenameyi protesto etmekle beraber tasdik edilmemiş olan bu muahedenin mer'i ül ahkam olmayacağını söylemiştir.

Öğle üzeri yeni bir celse akd olunmuş. Türk murahhasları Ermeni ve Kürdistan mesaili hakkında istimâ edilmişlerdir.

Bekir Sami Bey Kürdistan meselesini mevzu-i bahs ettiği sırada Sevr Muahedesi'nde Kürdistan havalisine mahalli bir muhtariyet verilmesi kayd ve derc edildiği halde Kürdlerin Ankara Büyük Millet Meclisi'nde vâsi surette temsil edildiklerini izhâr etmediklerini söyledikleri gibi Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda diğer milletlere olduğu misillü

Kürdlere de vâsi mahalli muhtariyetler bahş eylemiş olduğunu Kürdlerin şimdiki hal ve vaziyetlerinden memnun olmamalarını tasavvur edebilmeyi icab ettirecek meydanda hiçbir sebep mevcut olmadığını söylemiştir.

Ermenistan'a gelince, Lord Curzon tarafından Türk heyet-i Murahhasasına ahval-i hazıra (San Remo) muahedesinin imzasından beri gûna tebeddülata ma'rûz kaldığından müttehid ve müstakırr bir Ermenistan teşkili mecburiyeti müttefiklerin terk etmek istemediği bir mesele olduğu tebliğ olunmuş ve bunda Ermeniler kadar Türklerin de menafii olduğu ve bundan dolayı her iki taraf için kabil-i kabul bir hudut tesbit edilmesi ve Ermenilere ellerinden alınan havalinin iadesi ve kendilerine emniyetlerini tatmin edecek bir mevcudiyet bahş olunması ehemmiyet-i mahsusaya haiz bir mesele olduğu bildirilmiştir.

(Kilikya) Ermenileri hakkında Fransa heyet-i Murahhasası namına mösyö (Berthelot) buraların işgaline nihayet verildiği zaman Fransa'nın Türkiye'nin bu kısmına mütemekkin Ermenilerin menafiyle vaziyetlerini hi-maye etmek niyetinde olduğunu yeniden beyan ve temin eylemiştir.

Ba'de müctemiin Sevr Muahedesi'nin Kürdistan ve son hadisatın icabına göre Ermenistan'a aid ahkâmın da ta'dilat-ı mümkün icrası hususunda Meclis-i Âli'ye kati teklifatta bulunmayı kararlaştırmıştır.

Londra Konferansı'nda Türkiye Meselesi'nin İkinci Safha-i Müzakeresi

23 Şubat'ta Londra Konferansı Almanya meselesi ile iştigale başlamış olup ancak 4 Mart 1921 tarihinde Türkiye sulhu meselesine ait müzakerata tekrar ibtidar olunmuştur.

4 Mart 1921 tarihli konferans tebliğ-i resmisi:

Bugünü Cumartesi günü Düvel-i Müttefike heyet-i Murahhasa reisleri badel zahr saat dörtte Saint James Sarayı'nda içtima ve ahiren kendilerine vukubulan teklifata karşı Yunan ve Türk Murahhaslarının verdikleri cevapları istimâ eylemişlerdir. Yunan hükûmeti namına başvekil (Kalogeropoulos) ifadat-ı âtiyede bulunmuştur:

"İzmir ve Trakya'ya bir tahkikat komisyonu i'zâmu hakkında konferansa ittihaz olunan karar üzerine lütfen bana tebliğ etmiş olduğunuz teklif Yunan Meclis-i Millisi'nin re'yine arz olunmuştur. Bütün fırkalar rüesası ve Trakya mebusları tarafından irad edilen nutuklardan sonra, Millet Meclisi

Düvel-i Muazzama'ya yeniden hissiyat-ı minnetdarane ve şükr-güzârâne-lerini bir defa daha izhar ettikten sonra kendisine tebliğ edilen teklifi ittihâd-ı ârâ ile red etmiştir. Filhakika Yunanistan konferansın beynelmilel bir tahkikat komisyonu i'zâmı teklifini kabul imkansızlığı karşısındadır. Zira bu teklifin kabulü, Yunanistan'la büyük müttefiklerinin müştereken iktihâm ettikleri layuadd fedakarlıkların suret-i katiyede tesbit ve takrir ve Sevr Muahedesi'nin beynelmilel nokta-i nazardan te'yid ve tasdik eylediği hukuktan, Yunanistan'ın büsbütün ferâgatine muaddeldir. Bu teklif, Yunanistan için pek büyük bir ehemmiyet-i milliyeye haiz olan mesail hakkında kendisinin gıyabında kararlaştırılacak suver-i halliyeye mutâvaatı bizden talep edilmektedir. Bir defa daha tekrar etmeye lüzum görüyorum ki Yunan Hükûmeti şarkta sulh ve müsâlemetin suret-i serfada teessüs ve takarrüri meselesine iştirake amadedir. Bu fikirle meşbû olarak bu müşterek maksat ve arzunun bir an evvel temin-i husûlu için konerans tarafından dermiyân edilecek teklifât-ı muhakkanın hükûmete arzını bilhassa bir şeref ve saâdet add edeceğimi beyana müsâraat eylerim.

Türk murahhaslarının içtimalı

Saat dördü kırk dakika geçerek Türk murahhasları konferansa idhal edilmişlerdir. Cevapları bervechi ati idi; Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet-i murahhasası Ankara'dan aldığı talimata tevfikân beyanat-ı âtiyeyi Meclis-i Âli'nin nazar-ı il'âna arz etmekle kesb-i şeref eyler." Türkiye Büyük Millet Meclisi 21 Şubat 921 tarihinde murahhaslarının dermiyan ettiği şerait dairesinde beynelmilel bir heyet tarafından Trakya ve İzmir'de icra edilecek tahkikatı kabul eder.

Büyük Millet Meclisi, konferansın va'd ettiği vechile bu tahkikatın hakkaniyet ve adalet-i kamile dairesinde ve bir günâ tazyik vuku bulmaksızın icra olunabilmesi için bunun doğrudan doğruya müttefiklerin nezaretleri ve murakabe-i müessireleri tahtında yapılmasını talep eyler. Bu tedbire son derece lüzum olduğu da Türk heyet-i murahhasasına vürûd eden son malumat-ı telgrafiyeden anlaşılmaktadır. Bu telgraflar da Yunan memurin-i hükûmetinin taht-ı işgalde bulunan memleketlerimizde mütemekkin müslümanlardan Yunan idare-i hazırasının idamesi lehinde vesait-i cebriye ile beyannameler imza ettirdiklerini ihbar eylemektedir. Bu vesait-i cebriye bilhassa (İzmir'de, Salihli'de, Kasaba'da, Alaşehir'de, Ahmedli'de ve Trakya'nın mahall-i muhtelifesinde) isti'mal edilmiştir. Büyük Millet Mec-

lisi (Sevr) Muahedes-i'nin mevâdd-ı sairesini, hür ve müstakil bir Türkiye'nin mevcudiyet-i hayatiyesine elzem şeraitle te'lif olunmak kaydıyla kabule müheyâ olduğunu beyan eyler. Meclis-i Âli sair mesail-i arızıyyeyi ve hâsseten Ermenistan ve Kürdistan'a müteallik olan mesailin tetkiki lüzumuna hükm etmiş olduğundan ve muahedenin mevadd-ı sairesini de mesbû olduğu bir hiss-i adâletle kabul etmiş bulunduğundan Türk heyet-i murahhasası meselenin dakik ve itinâkarane bir surette tetkiki halinde bütün nikât-ı esasiyye hakkında âdilâne bir suret-i tesviye elde edileceğine kanâat-ı kamilesine izhâr eyler.

Bundan sonra Trakya Türk murahhasları Trakya Türkleri'nin Yunan memurları tarafından dûçâr-ı zulm ve tazyik olmakta bulduklarına dair kendilerine vürûd etmiş olan bir çok telgrafları konferansa tebliğ etmişlerdir. Konferans, gelecek bir içtimada Türklerle Müttefikler arasında mütekabilen üsera mübadelesi meselesinin mevzûbâhs ve müzakere edilmesini kararlaştırmıştır.

9 Mart 921 tarihli tebliğ

- Sabah celsesi -

Düvel-i İtilâfiyye baş murahhasları bugün öğleden evvel hariciye nezaretinde içtima ile Almanya meselesiyle iştigal edildikten sonra celse nihayetine doğru Türkiye ile Yunanistan arasındaki vaziyet-i hâzırayı tetkik etmiş ve saat biri kırkbeş geçe akşam saat altıda tekrar içtima etmek üzere ta'til-i müzakerat etmiştir.

- Akşam celsesi -

Öğleden sonraki içtimada da konferans evvela Almanya hakkında müzakeratta bulunmuş ve ba'de Türkiye ve Yunan meselesi üzerine teâti-i afkâra ve mûkaşata devam etmiştir.

10 Mart 921 tarihli tebliğ-i resmi:

Düvel-i Müttefika heyet-i murahhasa rüesası bugün de hariciye nezaretinde öğle vakti içtima ederek Fransız ve İtalyan baş murahhasları mösyö Briand ile Kont Sforza'nın Türk heyet-i murahhasası ve Lloyd George'un Yunan murahhaslarıyla vukubulan mükâlemâtı netayicini münakaşa etmişlerdir. Bu mükâlemâta devam olunacaktır.

12 Mart 921 ictimai

Bu sabah konferans onbiri çeyrek geçe Saint James Sarayı'nda ictimaya eylenmiştir. Celseye en evvel Türk murahhasları gelmiş ve müteâkiben sair heyet-i murahhasa vürud eylenmiştir. Lloyd George'un onikiye çeyrek kala konferansa gelmesiyle müzakerat derhal başlamıştır. Meclis-i Âli tarafından Sevr Muahedesi'nde icrası takarrür eden ta'dilatı havi kararname metni daha sabahtan Türk ve Yunan heyet-i murahhasasına tevdi olunmuştur.

Yunan murahhasları bu babda hükümet-i metbûalarının ve meclis-i mil-lilerin mütâlaalarına müracaat edeceklerini bildirmişlerdir. Her iki Türk heyet-i murahhasası yekdiğerini müteâkib idare-i kelâm ile Meclis-i Âli'nin evvelce beynelmüttefikin bir taht-ı komisyonu teşkil ve izâmını teklif etmiş olduğunu ve bu teklifin Türkler tarafından kabul ve Yunanlılar tarafından red edildiğini konferansa derhatır ettirmişler ve kararnamede meskuta-ne bırakılan Trakya meselesini yeniden mevzubahs etmişlerdir.

Bu beyanat üzerine, Meclis-i Âli aralarında ba'delmüzâkere, reis bulunan Lloyd George vasıtasıyla tekâlif-i hazıranın bir küll teşkil ettiğini ve evvelce vukubulan teklifâtın yerine kâim olduğunu söylemiş ve bundan sonra Türk ve Yunan murahhasları konferans salonundan çekilmiştir. Bu suretle Londra Konferansı'nın şark meselesine dair olan müzâkerâtına nihayet verilmiştir.

NETİCE

Londra Konferansı'nın Sevr Muahedesi'nde icrasını teklif eyledikleri ta'dilatı mutazammın Türk-Yunan murahhaslarına tebliğ etmiş oldukları kararname metni Ankara heyet-i murahhasa reisi Bekir Sami Beyefendi tarafından Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine keşide buyurulmuş olan 16 Mart 1921 tarihli telgrafnamede ve İstanbul heyet-i murahhasası reisi Tefvik Paşa hazretlerinden verilen malumat-ı telgrafiye üzerine İstanbul gazetelerinde neşr edilen tebliğ-i resmide bir tafsil münderic bulunmakla zikir olunan telgrafname ve tebliğ-i resmi berveche zir aynen derc ve terkim kılınmıştır:

Baş Murahhasamız Bekir Sami Bey'den Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya Keşide Edilen 16 Mart 1337 Tarihli Telgrafın Suretidir.

Londra Konferansı 12 Mart 1337 tarihli son içtimasında İzmir ve Trak-

ya'da tahkikat icrası hakkındaki karar-ı sabıkın Yunanlılar tarafından kabul edilmemiş olması ve Türkler tarafından şarta müteallik tutulması cihetiyle tatbika mahall görülemediğinden bahs ederek muahede-i sulhiye için berveche zir telhis edilen ta'dilâtı teklif etmiştir:

1- Bizim Cemiyet-i Akvam'a kabulümüzün teshili; Boğazlar mıntıkasının şu suretle taksiri: Tekfur Dağı'na kadar Gelibolu ile Karabiga'ya kadar sahilin bitarafılığı ve yalnız Gelibolu ve Çanakkale mevki'lerinde müttefikler garnizonunun bulundurulması, Boğazlar Komisyonu'nda bahriye nazırının riyaseti ve bir Türk a'zâ bulunması(5) Boğaziçi'nin işgalsiz bitarafılığı ile beraber Türk askerinin burada ve İstanbul'da serbestisi.

6- Adli kapitülayonların lağvı için teşekkül edecek komisyonda a'zâ bulunması.

7- Askerimizin otuzbine, jandarmanın kırkbeşbine, zâbitân ve mekatib-i askeriyenin o nisbette tezyidi jandarmadaki ecnebi zâbitânın o nisbette tenkisi.

8- Kuvve-i bahriyemizin tezyidi.

9- Mesail-i iktisadiyede Türk metalibinin tatmini için ehemmiyetli müsâadâtda bulunulması ez cümle maliye komisyonunun maliye nazırının riyaset-i fahriyesine tevdi ve r'ey sahibi azamız bulunması ve imtiyaz i'tâsı hakkının devlete iadesi ve meclise karşı bûdcede komisyon salâhiyetinin hemen lağvı.

10- Ecnebi postalarının lağvı nazar-ı itibâre alınacak.

11- Ecnebi tâbiyyetine müteallik müsâadâtdan hukuk-ı düvele muhalif olanlarının ta'dili esasının kabulü.

12- Kürdistan için vaz'iyet-i hâzırının kabulü.

13- Ermenistan vaz'iyet-i hâzırasının kezalik kabulüyle beraber hava-li-i şarkiyemizdeki Osmanlı Ermenileri hakkında beynelmilel komisyonun yapacağı tahkikata göre bazı aksâm-ı arâzinin Ermenistan'a i'tâsı icab ederse ona muvâfakat olunması.

14- İzmir'e gelince: Daha fazla kan dökülmemek için İzmir sancağının Türk hakimiyetinde ibkâsıyla beraber yalnız İzmir şehrinde Yunan kuvveti bulundurulması ma'adâ akşam da nisbet-i ahaliye göre müttefikler zabitanının kumandasında muhtelit bir jandarma teşkil ve memurin-i idare tayin kılınarak Cemiyet-i Akvamca mansub bir Hıristiyan valinin ve müntahab

bir meclis ve encümenin idaresine tevdi'i ve sancak namına Türkiye'ye senevi bir vergi i'tası ve beş sene sonra tarafeynden birinin mürâcaatı üzerine Cemiyet-i Akvamca bu tarz tesviyenin tekrar teklif olunabileceği. Konferansın bu teklifatını hususi surette daha evvel almış ve bunlara mukabil Ankara'ya avdetle arz-ı keyfiyet yolunda bir hatt-ı hareket ittihazının konferansca da şâyân-ı arzu olduğuna vakıf bulunması idi. Lloyd George teklifât-ı vâkıanın tetkikât-ı umumiyeye değer şeyler olduğunu ifâde etmekle de bu yolu gösterdi ve bizce de o yolda i'fâ-yi cevap olunarak konferans tatlılıkla hitam buldu. Doktor Nihad Reşad Bey'i teması muhafaza için Londra'da bırakarak perşembe günü Paris'e hareket edeceğiz efendim.

Londra Konferansı'nın Netice-i Mukarrerâtına Dair İstanbul Gazetelerinde Neşr Ettirilen 15 Mart 337 Tarihli Tebliğ-i Resmi Suretidir:

"Londra'da bulunan heyet-i murahhasa-i Osmaniye reisi Tevfik Paşa hazretlerinden vârid olan 13 Mart 1921 tarihli telgrafnamede konferansın 12 Mart tarihindeki celsesinde Düvel-i Müttefike mümessilleri tarafından vuku bulan tebligata nazaran muahede ta'dilât-ı ahiresiyle tatbik edildiği takdirde düvel-i müsarünileyhimin Türkiye'nin cemiyet hakkındaki tehdidin muahededen kaldırılacağı ve Boğazlar Komisyonu'nun riyaseti Türkiye'ye tevdi olunup Türkiye'nin komisyonda iki re'ye malik bulunacağı, ıslahat-ı adliye projesini ihzâra memur komisyonda Türkiye'nin dahi temsil edileceği, ordunun miktarı otuzbeşbine ve jandarmanın kırkbeşbine iblâğ olunacağı, ecnebi zabitanın miktarı tenkis suret-i tevzi'leri hükûmet-i seniyenin inzi-mâm-ı muvafakatiyle icra kılınacağı ve tahdid-i teslihât ile mekâtib-i askeriye hakkında bazı ta'dilât yapılacağı, Boğazlar muntikasının Rumeli'de Gelibolu şibh-i ceziresiyle Tekfur Dağı'na kadar olan araziye, Asya'da dahi Bozcaada'dan Karabiga'ya ve İstanbul Boğazı'nın her iki tarafında beş kilometreye kadar olan arazi ile Cezâir Bahr-i Sefid ve Marmara'da Boğaz'a hâkim adada teşmil olunacağı, İstanbul ile İzmit şibh-i ceziresinin sür'at-ı tahliyesine ve işgalin yalnız Çanakkale ile Gelibolu'ya tahdidine Düvel-i Müttefikece muvâfakat edilmekte ve İstanbul Boğazı'ndaki bitaraf muntikadan asker geçirebilmek hakkını tanımakta idi ki, düvel-i mezkurenin umur-ı bahriye hakkında Türkiye'yi daha ziyade memnun etmek imkânını istikmâl ve muahedenin bazı mevadını ta'dile mütemayil oldukları ve hususât-ı maliyede de Türkiye'nin arzusu vechile mühim müsâadâtta bulunacakları ez cümle maliye komisyonu Osmanlı maliye nazırının riyâset-i fahriyesine vaz' olunup Türkiye'nin vaz'iyet-i maliyesine müteallik mesailde rey-i tâm ve müttefikleri alakadar eden mesâil-i maliyede dahi rey-i istişâriye mâlik

bir murahhas vasıtasıyla komisyona iştirak edeceği, Meclis-i Mebusan'ın da maliye komisyonunun maliye nazırıyla beraber ihzâr edeceği bütçeyi ta'dile hakkı olup yalnız ta'dilât-ı mezkure muvazene-i maliyeyi müteessir edecek şekilde ise bütçenin berây-ı tasdik komisyona iâde ile hürriyet-i kadimesine nail olacağı, ecnebi postalarının lâğvı meselesinin bazı şerâit tahtında nazar-ı i'tibâra alınacağı, Kürdler ile Keldani ve Asurilerin menâfini müemmen mevzii imtiyazatı teshil eylemek şartıyla muahede metninde ahval-i hazıra-i mahalliyeye muvafık ta'dilât icrasına mütemayil bulunduğu, ahkâm-ı hazıra Türkiye'nin Osmanlı Ermenileri'ne hudud-ı Şarkiye üzerinde milli bir yurda malikiyet hakkını tanınması ve Cemiyet-i Akvam tarafından kemâl-i hakkaniyetle Ermenistan'a terk ve red edilecek araziye mahallinde tetkike memur edilecek komisyonun mukarrerâtını tasdik etmesi şartıyla kabul edilebileceğini, müttefiklerin ahvâl-i müessife-i hâzıranın hitâm bulunması ve sulhun avdet-i temin maksadiyle İzmir vilâyetini zir-i hâkimiyet-i Osmaniyede bırakacakları İzmir şehrinde Yunan müfreze-i askeriyesi ibka edilüb bunun mahâll-i sairesinde ecnebi zabitan kumandasında bulunacak miktârı beynelmilel bir komisyon tarafından ahâlinin adet ve milliyeti nisbetinde toplanacak bir jandarma kuvveti tarafından asayişin muhafaza edileceği. İşbu Cemiyet-i Akvâm tarafından Hıristiyan bir vâli tayin olunacağı ve vâlinin müntahab bir meclis idare ile kezalik müntahab bir meclis-i milliye istinâd eyleyeceği, işbu suret-i tesviyenin beş sene zarfında tarafeynden birinin Cemiyet-i Akvâm'a müracaatı takdirinde ta'dil olunabileceği iş'âr kılınmak ve Trakya'dan bahs edilmemesi ve İzmir şehrinde Yunan müfrezesi bulunması hususuna heyet-i murahhasa-i Osmaniye tarafından itiraz edilmekle tebligât-ı vâkıa hükûmet-i seniyece ariz ve amik tetkik edilerek bil'âhire heyet-i murahhasamız canibinden cevap-ı kat'i verilmek şartıyla celseye hitam verildiği ilâveten izbâr edilmiştir.

★ ★ ★

DEĞERLENDİRME VE EKLER

Metinde ilk yer alan husus, Türk Barışının saptanması olarak anılan ve Sevr Antlaşması'yla sonuçlanan dış gelişmelerle ilgili çeşitli konferansları konu edinen bir tarihçenin kısaca verilmesidir. Daha sonra dönemin Fransız Başbakanı Aristidi Briand'ın Londra Konferansı'na çağrısı yer almakta, bunun Tevfik Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesi ve O'nun Osmanlı sadrazamına karşı yanıtı izlemektedir. (Bu hususla ilgili olarak Atatürk'ün Nutkunda diğer yazışmaları da kapsayan geniş bilgiyi bulmak olanaklıdır). Daha sonra Londra Konferansı'na gidecek Ankara Heyeti'ni oluşturan delegelerin isimleri verilmektedir. Bu isimler ile İngiliz belgelerinde yer almış olan delege isimleri karşılaştırıldığında bir farklılığın sözkonusu olmadığı görülür (Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Volume XV, s. 168). Ayrıca, Bekir Sami'nin Londra Konferansı'na katılma ile ilgili 2 Şubat 1921 tarihli tebliğinin, çok sayıdaki devletlerin Dışişleri Bakanlıklarıyla, Parlamentolarına gönderildiğini görmekteyiz. Burada Atatürk'ün Tevfik Paşa'yla yazışmalarında üzerinde titizlikle durduğu ve ısrarlı olduğu hususun, yani Türkiye'yi temsil etmek hakkının sadece ve doğrudan doğruya BMM'ne ait olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Bunu Briand ve Sforza'nın Londra Konferansı hakkındaki beyanatları izlemekte; Fransız Başbakanı Sevr Antlaşmasının değiştirilmesiyle birlikte Kilikya meselesinin çözüme kavuşturulacağını belirtirken, İtalyan Dışişleri Bakanı Sforza'nın Türkiye ile Yunanistan'ın barış döneminin kurulması arzusunu beslemeleri gerektiğini ileri sürüyor ve İtalya'nın bağımsız ve yaşam yeteneği olan bir Türkiye'yi arzu ettiğini açıklıyordu (Bu noktada İtalya'nın Londra Konferansı'ndan 3-4 ay sonra 1921 Temmuz-Ağustos'unda Türkiye'deki işgaline son vererek Anadolu'nun belirli bölgesini boşaltmış olduğu anımsanmalıdır). Sovyet Hükûmeti Komiseri Çiçerin ise, Londra Konferansı'na TBMM Hükûmeti'nin davet edilmesini İngiltere'nin Türk-Rus ilişkilerini bozmaya yönelik bir hareket olarak nitelemektedir. Yunan Hükûmeti'nin beyanname-sinde ise, açık bir ifadeyle görevlerinin Sevr Antlaşması'nın Anadolu'da uygulama bakımından ısrarlı davranmayı gerektirdiği belirtilmekteydi.

Bundan sonra Atatürk'ün 1 Mart 1921 tarihli BMM'inin ikinci toplanma senesinin açılışında yaptığı konuşmaya yer veriliyor.

Metnin ikinci kısmında yer alan hususlara gelince: 21 Şubat 1921'den itibaren başlayan celselerle ilgili kısa bilgiler veriliyor, Türk heyetlerinin kabul edildiği 23 Şubat 1921 tarihiyle birlikte başlayan celselere ait haberler daha geniş biçimde yer alıyor. Bu arada kısaca Yunan heyetinin istemlerine değiniliyor, Ankara heyetinin başkanı Bekir Sami Bey'in beyanatu oldukça geniş olarak aktarılıyor. Bu beyana bakıldığında Misak-ı Milli çerçevesinde Türk Kurtuluş Savaşı'nın programının dile getirildiği görülüyor. Bunu

Kalogeropoulos'un konferanstan Yunan isteklerini dile getiren beyanati izliyor. Gunaris'in açıklamaları İzmir ve Trakya konularında yoğunlaşıyor; buralarda Yunanlıların Türklere karşı sayısal üstünlükleri olduğu iddia ediliyor. Daha sonra önerilen talepler hakkında Türk heyetinin görüşü dile getiriliyor, bu hususla ilgili Bekir Sami Bey'in açıklamaları oldukça ayrıntılı olarak aktarılıyor. Bunu 26 Şubat tarihli resmi tebliğ izliyor; burada Ermenistan ve Kürdistan sorunları yer alıyor.

4 Mart 1921 tarihinde Türkiye barışıyla ilgili görüşmeler yeniden başlıyor. Bu görüşmelerle ilgili konferansın resmi tebliği yer alıyor, ardından Türk delegelerinin konferansda dinlenmesi konusuna geçilerek bu hususla ilgili bilgiler aktarılıyor. Bunları 9 Mart 1921 tarihli sabah ve öğle celselerine ait çok kısa olarak verilen bilgiler izliyor. Konferansın son oturumuna (12 Mart 1921) ait görüşmelere değinilirken Yunan delegelerinin ileri sürdüğü istemlerle ilgili kısa açıklamalar yer alıyor. Böylece Londra Konferansı'nın doğu meselesine dair görüşmelerinin bittiğine işaret ediliyor.

Metnin son kısmında Bekir Sami Bey'in 16 Mart 1337 (1921) tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf sureti ile İstanbul gazetelerinin yayınladığı 15 Mart 337 (921) tarihli Tevfik Paşa tarafından verilen telgraf malumatı yer alıyor. Bekir Sami Bey'in telgrafında, Londra Konferansı'nın 12 Mart 1337 (1921) tarihli son toplantısında barış antlaşması için önerdiği değişiklikler bulunmaktadır.

Bu metin yayını Londra Konferansı'yla ilgili çeşitli tarihlerdeki oturumları, karşılıklı görüşmeleri ve savunulan tezleri aynen olduğu gibi değil, derli-toplu bir biçimde fakat aynı zamanda konunun bütünselliğini pek bozmadan aktaran, bu suretle de özellikle iç kamuoyunu bilgilendiren bir yayın faaliyeti olarak değerlendirilmelidir. Bu yapılırken kimi zaman diplomatik belgeler kullanılmış, resmi yazışmalara da yer verilmiştir. Doğal olarak bu yayının tamamıyla propagandist bir amaçla kaleme alınmış bir izlenim verdiğini iddia etmek güç görünmektedir. Söz konusu Londra Konferansı'yla ilgili birinci elden kaynak durumunda olan Ankara Dışişleri Bakanlığı arşivindeki diplomatik nitelikli belgelerin kullanımının hâlâ günümüzde olanaklı olmayışı, Başbakanlık arşivinin bu konuyla ilgili belgelerinin henüz düzenleme aşamasında bulunması ve ayrıca konuyla ilgili İngiliz ve Fransız dışişleri belgelerine ulaşmanın Türkiye koşullarında oldukça güçlüğü göz önünde tutulursa, yayınladığımız metnin yukarıda açıklamaya çalıştığımız özellikleri nedeniyle önemli bir kaynak durumunda olması kendiliğinden ortaya çıkar.

EKLER

مطبوعات ینلاصله لری : نومرو : ۵

لوندوره قونفرانسی

تورکیا مسئله سنک جریان مذاکراتی

۱۵ مایس ۱۳۳۷

آنقره : مطبوعات و استنپارات ۱۵ مایس ۱۳۳۷

مندرجات

برنجی قسم :

- ۱ — شرق مسئلہ لرچی تدقیق ایدن قر نر لسارک تاریخچه سی
(۲۳ مارت تاریخلی استقبال فتحہ سندن)
- ۲ — لوندره قونفرانسہ دعوت قراری ونوطہ سی
- ۳ — آنقرہ واستانبول آراسندہ کی تلفراف مخابراتی
- ۴ — ہیئت مرخصہ من
- ۵ — خارجہ وکلی بکر سامی بکک دولترہ کوندردیسی
۲ شباط تاریخلی تلفراف
- ۶ — بریان ، سفورچا وچہ بیک نقطہ نظراری
- ۷ — قونفرانسہ دعوتک آتندہ کی ناٹیراتی وپونان
حکومتک بیئنامہ سی
- ۸ — بویوک ملت مجلسی رئیس مسطقی کال پاتانک اطق

ایکنجی قسم :

- ۹ — لوندره قونفرانسی مذاکراتی حقندہ رسمی تبلیغلی
۲۱ شباط — ۲۶ شباط ، ۲ مارت ، ۹ مارت ،
۱۰ مارت ، ۱۲ مارت سلسلہ لری
- ۱۰ — نتیجہ :

بکر سامی بکک معین نال باشایہ قونفرانس
مقرراتی حقندہ کی سارک تلفرافاتی
بوایدہ استانبولک نشر استدیکی تبلیغ رسمی

برنجی قسم

شرق مسئله لرینی تدقیق ایدن قونفرانس لک تاریخچه سی

شرق مسئله لری شمعی به قادر برچوق قونفرانس لک زمین مذاکرانی اولمدر . متارکینی . متاقب شرق مسئله سی ونورکیا صلحیه اشتغال ایتش اولان بو قونفرانس لک حتمده کی شوکوچک تاریخچه بی طرز ونده : نئشر (استقبال) غزیه سندن نقل اید بورز :

۱۹۱۹ سنه سی شباطنده پارس قونفرانسی

ایک قونفرانس ۱۹۱۹ سنه سی شباطنده یارسه اتماده ایلدی . ایلک اوکیه المانیایه تکلف ایدیله جک شرائط صلحیه ایله متقبل اولان قونفرانس بر چوق مذاکرات نتیجه سنده تدیت ایلدی کی اساساتی سنه مذکور . مایسنده آلمان مرخصلرینه تودیع ایلدکن سوکره ویلسونکده اشتراکیله نهایت شرق مسئله سنه تماس ایلدی .

او سره لر . عاجیزده ظلم شایع لر دوران ایدییوردی . مایسک این بشنده دولت لک مساعده سیله پیمان قونفرانی طرفندن ازمیرک اشغالی واقع اولدی . کرچه موقع اقتدارده بولتان داماد فرید قاپنسی بو حادثه نی پروتسوا ایلدی واسته نایله چیکلیدی ایسه ده . نکرار بونا ایه دیج امور ایلدی و سر ایله بر شورای سلطنت عقده ایدیله رک قونفرانس نردنده آشتیاندی بولدی . هه مانلی هیت مرخصه سنک پارسه هنیمتی ایچون دولت لره هزاره به ایشاد اولدی . بونک نتیجه سی اوله قی داماد فرید یاشه آلدی بر عیینه پارسه کیده رک اورقت (اولر مجلسی) دیلن قونفرانسه

بر تاج کیشی [ف.ا. و. ف. رضا توفیق ده بو میانه در] بازسه کیده رگ
(سبور) امرلاخانه سی سالونلریدن برنده معاہدہ به وضع امضا
ایلمشدر که بو معاہدہ نیک زیرنده انکاتره ، فرانسه ، ایتالیا
وز بونیا ایله بونله مشارک اولان کوچوک و حرب عمومیدن
سورکه تشکیل ایتمش بر چوق حکومت مرخصلرینک ده
امضالری وزدر . حکومت متحده آمریکا ایله حجاز فرانسی
معاہدہ بی امضا ایتمش لردر . معاہدہ نامه امضالاش اولمغه
بر اهرنوز بارلا تیرلرین کیمه مش و متارک آیدمغه اتزان ایله مش
اولدینی ایچون حکومتلر اراسنده هنوز تعاطی اولنمیشدر .

۱۹۲۰ کانون اولنده لوندره اجتماعی

بوند سورکره شرق مسئله سی برده ما ۱۹۲۰ سنه سنک
تمیشلرندہ وقایعک نواید ایلدیکی ناقابل اجتناب ضرورتلر سوقیه
لر برده ائتلاف کش و نیلرینک استیغنه تدقیق ایلمشدر .
توزک متیک معاہدہ بی قبول ایتمه رگ آناطولیده حاضرلارینی
معاہدت تیبہ سی اوله قی حادث اولان وضعت که یونانستان
وتابع دخله متیک الت اوست واسیله باطلاق وره شدی .
انکاتره فرایسه ، ایتالیا باش و نیلرینی شرق مسئله سی یکیدن
ترقیه تیبہ وزایش و کار نادل اولنده لوندره اجتماعی ایلمشدی .
لر برده قونہ سنه اساسی برقرار ائمانه ایلمدی وانکاترلرک
تکمیل اوڈریمه و قایمک بر اؤرده حال کنکانه ایتمشدر . آیرس قونفرانس
قرارلاشدیریله رق اجتماعه نهایت ویرلن .

۱۹۲۱ سنه سی کانون ناینسنه پارس قونفرانس

پارس قونفرانسنه لمایا ک تحدیدتسلحات و باامیرات مسئله لری
کوردوشلیمش و شرق مسئله سی اوڈر سنه هیچ برشی که روشولمده ن
انکاتر خارجه بالربنک تکلیفی بلورینه ورتک و یونان مرخصلری ده
دعوت اولمهلر اولورده . عمده اجتماع اولمشی و سبور معاہدہ سنک
دستگاه آیدیله و سی قرارلاشدیرلمشدر .

لوندره قونفرانسندن اول

۲۵ کالون نانی ۱۹۲۱ تاربخنده بارس قونفرانسنده شرق مسئله سنك مذاكره سی ایچون ۲۱ شباط ۱۹۲۱ تاربخنده لوندوره ده تورکیا و یونانستان مرخصلرینك ده اشتراکیله برقونفرانس عقده ایلمسنه قراروی برلمش و بوقرار فرانسه پاش وکیل (رییان) طرفندن آتیده کی نوطه ایله تورکیا و یونانستان حکومتریته تبلیغ اولمشدر.

(لوندره قونفرانسنه دعوت) نوطه سی

بارس قونفرانسینك ۲۵ کالون نانی تاربخلی اجتماع

قراری صورتیدر :

- ۱ — آ ناطولی مسئله سنك مذاكره سی ایچون ۲۱ شباط ۱۹۲۱ ده دوله منفقه مرخصه لریله تورکیا و یونانستان مرخصلری آراسنده لوندوره برقونفرانس عقده ایلمه چکدر .
- ۲ — مذاكره اتك اساسی دولتر و تورکیا طرفندن امضا ایلمش اولان سهور معاهده سی تشکیل ایلمه سنك و حاد قانندن دولایق لزوم کوریله بیان تمهیدلایک اجراسی حتی محافظه اوانه چکدر .
- ۳ — تورک حکومتنك دعوتی مصطفی کمال ویا آقره حکومه نتیجه تصدیق اولونان مرخصلرکده عثمانلی هیئت مرخصیه نه داخلی اولس شریطیله واقع اوله چکدر .
- ۴ — یونان حکومتی عین زمانده قونفرانسنه اشتراک ایتک یوزورون صحافت ایلمه سکیسر .

(بیرلایک)

اربعونین کون :

۲۳ شباط ۹۲۱ تاریخلی تبلیغ رسمی

تورکیا میات سرخصه سنک استانی

انکلتاره ، فرانسه ، ایتالیا و ژاپنیا سرخصلری تورک
منخصلری استماع ایتمک اوزره بوسباح ساعت اون بری چاریک
نکه سن بیمن سرانده اجتماع ایتشدردر .

تورکیا تک استانبول و آقره سرخصدی قونفرانس طالونه
بندنال ایدیشیلدن کراک توفیق باشا کراک بکر « امن بک
شرقتده سنلتنک ماصورنه ضررایده یله چکننه دار اولان عمومی
نقنه نظرلری بیضاج ایتشدردر . قونفرانس سه ور معاهده سنک
تصدیق طلب استکاری نفاذی حقتده کی نقنه نظرلری قطعی
صورتده تثبیت زامین ایتلری تورک سرخصلردن طلب ایتشدر .
کله چک اجتماع بواضاسانی استماع ایتمک اوزره یارین صباح
ساعت اون بره تملیق اولمشدر .

دردنن کون :

۲۴ شباط ۹۲۱ تاریخلی تبلیغ رسمی

صباح جلسه سی

تورک میث سرخصه سنک بیاتانی

بوگون پنجشنبه صباحی قونفرانس تورک سرخصلری طرفندن
سه ور معاهده سنجه اجرایی لازم کوریلن تعدیلات حقتده
ویریلچک ایضاسانی دیکلکلمک اوزره ساعت اون برده سن جیمس
سراننده اجتماع ایلشدر .
زاده جه راحتسز بولنان توفیق باشا حضر تلری قونفراننده

- ۱۹ -

حاضر بولنه، ديفندن ا. نك. يسه مصطفي رشيد پاتسا هر ايكي هيت مرخمه آره. سنده اتحاد فكار موجود اولدني جهته تورك نغمه نظرينك عرض وايضاحي، (بوسه بيان مطالبه ايتك حقي محافظه قيديله) بكر سامي بك افندي يترك يله يكي بيان ايتدي. بوني متعاقب بكر سامي بك تورك مطالباتنه دائر ايكي قسني احتوا ايدن: محطره بي قرائت ايتدي (برنجي قسم) مطالبه ارضيه و سياسييه و (اينكجي قسم) مطالبه ماليه اقتصاديه مالددي. تورك هيت مرخمه سي اراضيه سياري نقطه نظردن مطالبه تيهده بولمقده در:

- ۱ — روم ايلنده ۱۹۱۳ حدودي
- ۲ — آناطوليده جنوبيده، عرب اكثر يتر يله مسكون اراضيه بي ايران وعلاقه دارلر طرفدن تجميد ايديله جك اولان بر حدود
- ۳ — شرقده، توركي ايله ارمنستان آره سنده ك حدود؛ آقره حكومتني ايله اروان آره سنده عقدايد ييلن ايتك معاهدهده تثبيت ايدلمش اولان خط حدود اوله چندر
- ۴ — بلاقده و شرط توركي حاكميت مطلقه مسي آلتنه هودت ايديله جك اولان ازمير اراضيسنك يونانيلر طرفدن تحليه مسي.
- ۵ — استانبولك امنتي اخلال ايدليكسز ين توركيانك تمامي حاكمته اعاده مسي.
- ۶ — عسكري بيطرفلتنه رعايت ايدليك شرطيله بوغازلرده سربستي سيروسفر
- ۷ — توركيانك دخي ممثل بولونديره جني بين الملل بر بوغازلر قوه يسيون
- ۸ — وائلترك حميه مسي؛
- ۹ — امور عدليه ده توركا حاكمته رعايت اولتنه وعصري اصول و اساسلرده مستند بر عدليه اصلاحات برونده مسي

- ۲۲ -

بوندن سوکوره نرکيا توك مرخصلری ترا نیا تورکاري توك
برنان مامورلری طرفندن دوچار ظلم و تشديق اولمده بولمده نرينه
دائرگنده باريته وردو ايتيش اولان بر جوق تلفرافنری قونفرانس
تيليف ايتشله در .

تونفرانس که چک بر اجتماعه تورکلره متفق اولمده
متنازلاً اسرا مبادله سی مسئله ستمک موضوع بحث و مذاکره
ایندلنی قرارلاشد بر مشدر .

۹ مارت ۹۲۱ تاریخی تيليف

سیاح جلسه سی

دول ائتلافیه باش مرخصلری برکون اولمده دن اول خارجه
نظارنده اجتماع ایله آلمانیا مسئله سیله اشتغال ایله کدن سوکوره
سیلمه نهایته طوغری تورکيا ایله برنانستان آره سنده کی وضعیت
مختصری تدریق ايتش وساعت بری فرق بش بکه اتمام ساعت
ایله تکرار اجتماع ایتک اوزره تهلیل مذاکرانده ايتشدر .

اتمام جلسه سی

اولمده دن سوکوره کی اجتماعه دن فرانس اول آلمانیا حقنده
مذاکرانده بولمیش و بعد تورکيا برنان مسئله سی اوزرینه
تاس ایتکاره و مناقشاتنه دوام ايتشدر .

۱۰ مارت ۹۲۱ تاریخی تيليف رسمی

دول متفقه هات مرخصه رؤسای بوکونده خارجه
نظرته ماولمده قن اجتماع ایدرک فرانس و ایتالان باش مرخصلری
مرسوم بریان ایله قونت اسفورد چانک تورک هیئت مرخصه

- ۳۲ -

ولوثیدجورجك يونان مرخصلى ايله وقوهبولان مكللانى
تاشيخنى مناقشه ايتشلدردر بومكالماته دوام اولنه قدر .

۱۲ مارت ۱۹۲۱ اجتماعى

بوسياح قونفرانس ساعت اون برى چاريك چكسن چيمس
سراينده اجتماع ايتشدر . جلنه يه اك اول تورك مرخصلى
كئش و متعاقباً سائر هيات مرخصه درود ايتشدر . لوثيدجورج
اول ايكنيه چاريك قاله قونفرانسه كلييه مذاكرات در حال
باشلامشدر .

مجلس عالي طرفندن سهور ه اهده سنده اجرائى تهر
ايدن تديلاتى حاوى قرارنامه متى دها صباحدن تورك ويونان
هيات مرخصه سته توديع اولتيني .

يونان مرخصلى بو باده حكومت متبوعه لرينك
و مجلس ميليرينك مطالبه لرينه مراجعت ايدن چكاريني
بيلديرمشلدردر .

هر ايكني تورك هيات مرخصه سى يكديكريني متعاقب اداره
كلام ايله مجلس هالينك اولجه بين المتفقين بر تحقيق قوميسيونى
تشكيل واعزامنى تكليف ايتش اولدينى و بو تملكهك توركلر
طرفندن قبول و يونانيلر طرفندن رد ايدلديكى قونفرانسه
در خاطر ايتدريشدر و قرارنامه ده مسكوت عنه براقيلان ترايا
مسئله سنى يكيدن موضوع بحث ايتشلدردر .

بويانات اوزرينه مجلس عالي آره لرنده اينالمذاكره ، رئيس
بولنار لوثيدجورج واسطه سيله تكليف حاضره ك بركل تشكيل
يتدينى و اولجه وقوهبولان تكليفاتك برينه قائم اولدينى سوتلش
بوطن سر كره تورك ويونان مرخصلى قونفرانس سالوشدن
چكمشدر .

لوتدردر قونفرانس .

- ۲۴ -

بوصورتله لوندزه قونفرانسك شرق مسئلهسنه دائر اولان
مابدا قرارتنه شهابت و يرلمشدر و

نتيجه

لوندزه قونفرانسك سه ورمه هده سنده اجراسنى تكياف ايلاه دكترى
توركل ريونان سيشلر ينه تبليغ اجتمعي
اولد قى قرارنامه متن انقره هيئت مرخصه رئيسى بكر سامى
بك اتدى طرفدن بيوك ملت مجلسى رئيسى مصطفى كمال باشا
سيفر تورينه كشيده بيورلمش اولان ۱۶ مارت ۱۹۲۱ تاريخلى
تلغرافنامه و استابول هيئت مرخصه رئيسى توفيق باشا
سيفر لرلرندن ويريلن معلومات تفرافيه اوزرينه استانبول
توركل ريونان سيشلر ينه تبليغ رسيدنه رتفسيل مندرج بولمقده
ذكر اولان تلغرافنامه و تبليغ رسسى بروسه زير عيناً درج و
ترقيم قلمشدر :

باش مرخصه بكر سامى بكدن بيوك ملت
مجلسى رئيسى مصطفى كمال باشا كشيده ايديلان
۱۶ مارت ۱۳۳۷ تاريخلى تلغرافك سورتيرد :

لوندزه قونفرانسى ۱۲ مارت ۱۳۳۷ تاريخلى صوك اجتمعنده
ازمير و ترا كياده تحقيقات اسراسى حقدك قرار ساشك
يونانلر طرفدن قبول ايديلمش اولدى و توركل طرفدن
شرطه ملق طرفولى جهتيه تطبيقه عمل كوريله مدكندن بحث
ايدرك معاهده صالحه ايجون بروسه زير تلخيمس ايديلان
تمديلاتى تشكيلب اتمشدر :

- ۳۵ -

۱ — بزم جمعیت اقوامه قبه، لمزك تسمیلى؛ بوغازلر منطقه سنك شو صورتله تقصیری : شكفور طاغنه قادار كلیولی ایله قره نینابه قادار ساحلك بیطرفلغی ویا السكز كلیولی وچانی قلمه موقمیرنده متفقار غارینوزنك بولوندرلمسی ، بوغازلر قومیسینا ننده بجزیه ناظرینك ریاستی و بر تورك اعضا بولونمسی (۵) بوغاز ایچنك اشغالسز بیطرفلغی ایله برابر تورك عسکرینك بوراده واستاسبولده سر بستیسى .

۶ — عدلی قاپیقلانسیز نلرك لغوی ایچون تئشکل ایدمك قومیسینونده بزدن اعضا بولونمسی .

۷ — عسکر مزك اوتوز بیك زاندارمه نك فرق بش بیك ضابطان و مكاتب عسکرینه نك او نسبتده تزییدی زاندارمه نك اجنبی ضابطانك او نسبتده تقیصی .

۸ — قوه بجزیه مزك تزییدی .

۹ — مسائل اقتصادیه ده تورك مطالبنك تطبیبی ایچون اهمیتلی مساعدانده بولونیا مسی از جمله مالیه قومیسینونك مالیه ناظرینك ریاست فخریه سته تودی بی وراى صاحبی اعضا سز بولونمسی و امتیاز اعطاسی حقتك دولته اطاده سی و مجلسه قارنشی بودجه ده قومیسون سلاحتنك همان لغوی .

۱۰ — اجنبی پوستلرینك لغوی نظر اعباره آله حق .

۱۱ — اجنبی تابعیتنه متعلق مساعداندن حقوق دوله مخالف اولانلرینك تعدیلی اساسنك قبولی .

۱۲ — کردستان ایچون وضعیت حاضره نك قبولی .

۱۳ — ارمنستان وضعیت حاضره سنك كذلک قبولیه برابر حوالی شرقیه مزده کی عثمانلی ارمنیلری حقتده بین الملل قومیسونك باجفی تحقیقاته كوره بعض اقسام اراضینك ارمنستانه اعطاسی ایجاب ایدرسه و كا موافقت اولونمسی .

۱۴ — ازبیره كلنجیه : داها فضلہ قان دو كوله مابك ایچون ازبیر سنجاننك تورك حاكیمنده اعطاسیه برابر یا سکن ازبیر